

Frans van der Hoff

MANIFEST VAN DE ARMEN

**met een nuchtere benadering van de economische crisis
en een duurzaam alternatief dat zich bewezen heeft**

Frans van der Hoff

MANIFEST VAN DE ARMEN

**met een nuchtere benadering van de economische crisis
en een duurzaam alternatief dat zich bewezen heeft**

een Nederlandse bewerking van

Frans van der Hoff

**Manifeste des Pauvres
Les solutions viennent d'en bas**

in oktober 2010
in het Frans verschenen
bij uitgeverij Encre d'Orient

© Frans van der Hoff

ISBN 978-90-816547-1-5
Nur 740

zie verder:

www.manifestvandearmen.nl

MANIFEST VAN DE ARMEN

Oplossingen komen van onderop

VOORWOORD

van de Franse uitgever

Weinig mensen markeren het leven van een verslaggever. Pater Frans van der Hoff is er zo een. Hij is een ware legende.

Ook Jean-Pierre Blanc is echt een persoonlijkheid. Dankzij hem heb ik voor de eerste keer deze Nederlandse religieus mogen ontmoeten die al 35 jaar als priesterarbeider in Mexico werkt.

Jean-Pierre geeft leiding aan een grote onderneming. Geen enkele behoefte aan folkloristische muziek, aan trompetten, zelfs niet aan sombrero's om hem te helpen zijn koffie te verkopen. Zijn inzet is meer dan genoeg want de kwaliteit van zijn producten is het handelsmerk van zijn onderneming.

Grote mensengeschiedenissen spelen zich af langs toevallige wegen. In een andere periode van mijn leven heb ik er enkele met hem gedeeld: in Ethiopië, in Haïti en in Mexico. Maar deze vechtjas was ook in Sao Tomé, in Cuba, in Nicaragua.....

Zijn roeping? Zijn bestaansreden? Kleine koffieboertjes opzoeken, werkslaven die, met zakken koffie op hun rug, over de wegen in de tropen lopen om het einde van de maand te halen.

Onvermoeibare reiziger, Blanc is daar, altijd daar, tussen hangmat en 'economy class'. Geen zakenman voor een stuiver. Eenvoudig en bescheiden houdt hij niet op banden te smeden tussen die mensen van het verloren land en die miljoenen werkers die 's morgens een kopje koffie drinken aan de bar.

Zijn ontmoeting met Frans van der Hoff, die hij Francisco noemt of 'el Padre' gaat jaren terug. Een botsing van twee werelden. Al hebben de twee mannen elkaar vaak stevig de huid vol gescholden, hun wederzijdse achting is navenant. De een staat aan het hoofd van een grote onderneming, de ander houdt niet op zijn theorie over rechtvaardige ontwikkeling enthousiast te presenteren en te verdedigen.

Men moet ze beiden gezien hebben in de vallei van San José, in het zuiden van Mexico. Als ze daar druk staan te praten, te mopperen, te schaterlachen, om te begripen hoe diep hun vriendschap gaat. Waarachtige en verheven ogenblikken die ik met hun mocht delen bij een kopje koffie.

Samen brengen zij twee gedachten bijeen: er bestaat eerlijke, *rechtvaardige handel* en duurzame ontwikkeling. Zijn deze twee gedachten elkaars alternatief? Vroeger leek dat zo toen zij werden beschouwd als ambities van linkse utopisten. Maar de kloof tussen beiden kan worden overwonnen door de theorie van Frans van der Hoff over de ontwikkeling van het koopgedrag van consumenten als ze weer echte burgers worden.

Er zal tijd voor nodig zijn om de geesten rijp te maken voor dit edele denkbeeld, om het ingang te doen vinden in de hoofden van de mensen!

Francisco besteedt veel tijd bij de boeren met zwartgerande nagels, die rauwe mannen. Ver van een utopie als van Thomas More werkt zijn systeem. Het le-

vert enkele dollars extra op voor duizenden gezinnen overal ter wereld.

Deze Nederlander heeft, in de geest van Descartes, deze gedachten, dit verhaal vormgegeven met de eigenzinnige traagheid die wordt voortgebracht door een overtuiging, een diepe, innerlijke overtuiging, tegen de stoomwals van het barbaarse kapitalisme en van de wet van de marktwerking.

Dat ik Francisco heb voorgesteld dit *Manifest van de Armen* te schrijven, komt omdat ik heb gezien dat zijn gedachten op lokaal niveau steeds meer werkelijkheid werden. Ver van vakbonden. Ver van politieke partijen. En weloverwogen!

Zijn persoonlijke stijl komt voort uit zijn langdurige en fundamentele ervaring als mens en als religieus; met die stijl slaagt hij erin het traditionele te verbinden met het heilige, het heilige met dat van alle dag, het alledaagse met het duurzame. Met hem gaat het heilige niet uitsluitend langs een Piëta. Voortdurend rijst het op uit een gemeenschap van mensen en saamhorigheid met families.

Francisco beperkt zich er niet toe om in de loop van het verhaal de zinloosheid te ontleden van onze door de markt verontmenselijkte maatschappij. Want hij heeft een model uitgewerkt dat ontkomt aan de recessie en dat meer doeltreffend blijkt te zijn tegen een crisis dan de steun van Vadertje Staat. Zijn model is allesbehalve theoretisch, het werkt sinds bijna dertig jaar.

Dit *Manifest van de Armen* herinnert aan de gouden tijden van de revolutionairen van Zuid Amerika. Daarom noem ik het graag heimelijk 'het gele boekje'.

Geel als de zon, geel als zonnebloemen, geel als het rijpe graan, geel als de kleur van goede landbouwgrond, een kleur die wordt gemengd met de indringende toon van deze tekst en de fonkelende gedachten ervan.

Kortom, ziehier het *Manifest van de Armen*, dat aan Pater Frans van der Hoff de gelegenheid geeft zich te richten tot de gewone burgers, maar ook tot de leidende personen in politiek en zakenleven.

En waarom niet als een stap op het Zweedse pad naar een Nobelprijs?

Erick Bonnier
Uitgever

INLEIDING

De armen en de crisis

Sinds meer dan 30 jaar werk ik als priester-arbeider in het gebergte in het noorden van de landengte van Tehuantepec in het zuiden van Mexico met de volken van Zapoteken, Mixen, Chatinos en Chontalen. Zoals mijn vrienden en collega's, Indiaanse boeren, verdien ik elke dag nauwelijks genoeg om aardappelen te kopen, noodzakelijk voor mijn dagelijks voedsel. Te midden van deze landbouwers die koffie, maïs, bonen en fruit telen, geef ik mij er goed rekenschap van hoezeer deze volken leven in een toestand van voortdurende en structurele crisis. Hun inkomen bereikt nauwelijks drie dollar per dag.

Men vraagt mij vaak hoe deze crisis het leven van de oorspronkelijke bevolking, de Indianen, raakt. Dan moet ik vaststellen dat de crisis bijna een gewoonte is in de sierra. In deze omstandigheden leven, of liever, overleven ze al eeuwen. Zij laten zich niet verpletteren en ze zoeken voortdurend nieuwe mogelijkheden om eruit te geraken en vooruitgang te boeken. De levenswijze wordt bezielde door de voorouderlijke boerenwijsheid die bestaat uit liefde voor het leven, uit voortdurend verzet en blijven hopen.

De uitsluiting die zij beleven, de uitbuiting, de vernederingen die zij ondergaan, hebben geen wanhoop bij hen voortgebracht, maar hoop op een waardig leven, het uitzicht op een voor hen passend antwoord. Het is niet de belofte van een strijd, van een revolutie, maar een positieve, scheppende gedachte die niets van doen heeft met het stichtelijke van een zwak humanisme. Voor Indianen

is solidariteit bij uitstek de vorm van de sociale aard van de mens. Het is geen toevoegsel aan de individuele persoonlijkheid.

Zij verwachten niet veel van zuivere, puur rationele wetenschappen. Ik ben geen romanticus. Het leven op de boerderijtjes en de velden in de bergen is heel hard. Hoewel ik meerdere doctoraten bezit, heb ik veel geleerd van hun gezond verstand en hun ervaring: nieuwe wegen verkennen, protest aantekenen en tegelijk voorstellen doen. Het is de hoogste tijd om de mens en al het levende, wezenlijk voor het bestaan, hun plaats te geven als oorsprong en als ultiem referentiekader. Het doel van dit *manifest* is juist de hoop koesteren van al diegenen die zich verzetten tegen de vernietiging van de vitaliteit van mens en milieu; van hen die geen genoegen nemen met doodlopende wegen. Ik ben er een vurig voorstander van om ruimte te scheppen en na te denken over en onderzoek te plegen naar de voorouderlijke gebruiken van boeren en landarbeiders om die collectieve ruimte en de sociale gemeenschap terug te winnen. Ik geloof dat een andere sociale organisatie mogelijk is. Het kapitalisme in zijn huidige vorm is niets meer dan een systematisch en wettelijk geregelde organisatie van onrechtvaardigheden, ongelijkheden en uitsluitingen. Want de huidige democratieën zijn een fictie. Het zijn schijnbeelden die particuliere belangen behartigen. Alleen degenen die overlevingskansen hebben, redden zich er uit, nooit de zwaksten.

Uit dit vermogen tot overleven, een kernelement, is enkele jaren geleden de gedachte ontstaan van een sociale en solidaire economie. Het betreft een markt waar de boeren voordeel kunnen behalen uit de producten die zij verbouwen zonder te worden uitgebuit. Zij kunnen deelnemen aan de verbetering van hun omgeving; zij kunnen de leefomstandigheden van hun families

verbeteren; zij kunnen zich vooral ook organiseren in productie- en dienstcoöperaties om inspanningen en middelen onder elkaar te verdelen. Vandaar de herinvoering van de biologische landbouw, ondersteund door onze eigen coöperatieve spaar- en leenbank en het vormen van netwerken van eerlijke handel.

Dit is niet alleen de invoering van een maatschappelijk aspect in de wereld van de handel. Het is vooral een andere zienswijze die het iedereen mogelijk maakt om te overleven op onze planeet. Voorwaarde is dat men van te voren de verschillen erkent en dat men regels opstelt die toezicht houden op het geweld van de economie en de markt. Het zijn de onontbeerlijke grondvoorwaarden voor de verbetering van de kansen op het voortbestaan van de inheemse gemeenschappen. Daarom hebben wij geen beroep gedaan op buitenlandse fondsen om onze plannen te ontwikkelen, maar alleen op onze eigen middelen: tijd, arbeid en zweet. Op dezelfde manier wijzen wij economische liefdadigheid af. Vooral als die van boven af komt, van de rijken. Liefdadigheid als hulp voor de armen en behoeftigen in de wereld van vandaag is als een geneesmiddel dat hen wordt toegediend nadat ze eerst zijn onderworpen aan geweld en uitsluiting.

Ik geloof niet in wonderen en nog minder in beloften. Daarom zijn wij onze eigen weg gegaan die leidt tot verbetering, zelfvoorziening, voedselzekerheid, autonomie en verantwoordelijkheid voor het land dat wij van onze voorouders hebben gekregen. Dat heeft het ons mogelijk gemaakt een doeltreffende maatschappelijke onderneming op te bouwen, die een reële toegevoegde waarde creëert voor onze landbouwproducten. Dat doen we door ze in de eigen streek op de markt te brengen en alleen onze overschotten uit te voeren voor een prijs die hoger

ligt dan de conventionele marktprijs. Dat maakt het ons mogelijk onze gewoonten onze cultuur en ons sociale leven te handhaven en weerstand te bieden aan de dreiging van het westerse individualisme.

Dit hele avontuur is begonnen in gemeenschappen van inheemse bewoners in Mexico. Over de grenzen daarvan heen heeft de *rechtvaardige handel* een wereldwijde omvang bereikt die niemand aanvankelijk had kunnen voorzien. In zesenvijftig landen van het Zuiden, waaronder natuurlijk Mexico, heeft zich een markt ontwikkeld die werkt en functioneert, maar wezenlijk verschilt van markt en economie van puur liberale snit. Meer dan een miljoen producenten hebben er al hun voordeel van gehad. In tweeëntwintig landen in het Noorden zijn instellingen ontstaan op basis van de structuur van rechtvaardige en eerlijke handel en zij verspreiden deze producten. Het is een van de zeldzame economische stelsels dat werkt zonder uitsluiting te veroorzaken; het maakt het de allerarmsten mogelijk over te stappen van de positie van uitgesloten naar de positie van spelers in een economie die niet meer probeert ze stelselmatig uit te buiten.

Uit deze ervaring heb ik de overtuiging gekregen dat men het overheersende systeem op wereldschaal beetje bij beetje kan veranderen. Meer nog, de crisis die wij sinds twee jaren kennen, heeft de noodzaak versterkt om dat ook werkelijk te doen. Hoe gaat dat gebeuren? Ik weet het niet, maar het zal komen. De druk komt van onder op, bij de mensen die nu niet meetellen, uit de gunst zijn en in de steek gelaten door het huidige stelsel. De armsten bevragen het marktsysteem steeds meer en eisen veranderingen en wel zo snel mogelijk. Dat is de zin en betekenis van geschiedenis. Het kapitalisme valt geenszins samen met de ontwikkeling van menselijkheid. Inderdaad, het kapitalisme bestaat pas sinds tweehon-

derd jaar en wij hebben in zekere zin kunnen vaststellen dat zijn eigen tegenstrijdigheden in zich de kiem dragen van een zekere evolutie. De *rechtvaardige handel*, zoals Max Havelaar, is een van die middelen. Deze werkt op het kapitalisme als een soort katalysator, regelaar. Laten we niet gaan zoeken naar nog een oplossing die vanuit de hoogte zou worden opgelegd door zelfbenoemde verlichte geesten uit de elite. Het antwoord is er al, het zetelt in de mens, in zijn eigen vermogen tot verzet, tot orde-ning en tot strijd. De armsten *vragen* niets; door hun ac-tieve inzet en aanwezigheid dragen zij oplossingen aan voor het kapitalisme dat inwendig bedorven is en dodelijk ziek. De geglobaliseerde wereld die men ons elke dag wil verkopen, is grotendeels alleen maar een mythe. De nieu-we muren die westerse landen overal bouwen om ver-schillende werelden van elkaar te scheiden, zijn een overduidelijk teken van deze bedrieglijke schijn. Ik geloof vast dat de armen, als zij de handen ineen slaan, deze versperringen en scheidsmuren kunnen neerhalen en nieuwe wegen kunnen voorstellen om beter te kunnen samenleven. Wij gaan geen paradijs op aarde scheppen. Dat kunnen we niet.

Maar is het niet beter om helemaal wakker te dromen dan om de duistere praktijken van uitbuiting te blijven aanvaarden?

I TOESTAND VAN VOORTDURENDE CRISIS

Een gedoemd kapitalisme

Wat heeft men niet al gehoord, gelezen of ge-schreven over de crisis? De grootste economen, ge-schiedkundigen, schrijvers van essays en natuurlijk de politici zijn er op afgegaan met hun oude deuntje over de harde mondialisering, de komende '*11 septembers*' waar we ongelukkigerwijze door de globalisering in marstempo mee worden geconfronteerd.

Deze vormen echter de allerlaatste fase van het sterven van de beschaving, die het huidige kapitalisme ons wil opleggen. De financiële crisis heeft de diepe in-wendige wisselvalligheid van het westerse economische model aangetoond en vooral van het tot op de draad ver-sleten neoliberalisme. De bewijzen en aanwijzingen lig-gen voor het oprapen en vragen om andere wegen. Maar welke? Je hoort weinig stemmen die tastbare andere mo-gelijkheden laten horen en zien.

Wij moeten beseffen dat het de ongebreidelde ontwikkelingen zijn naar een voortdurende groei en de wereldeconomie die een hersenschim najaagt, die ons hebben gebracht waar wij nu zijn. De crisis is er. Het zaait woede die wordt gevoed door een dubbel gevoel van machteloosheid en onrechtvaardigheid. Maar de cri-sis is niet alleen een crisis van financiën, noch van de markt of van de herhaalde slechte verdeling van rijk-dommen. De crisis is ook veel meer dan een technische aanpassing van de ongebreidelde vrije economie. Terwijl het medelijden met de slachtoffers - de planeet als ge-heel en meer dan de helft van de mensheid - toeneemt,

bestaat er geen enkele gedurfde visie die wegen aan-geeft die naar een grondige oplossing kunnen leiden. De geweldige kapitaalinjecties (met geld van de burgers van de landen in het noorden!), allerlei maatregeltjes, zijn niet alleen onvoldoende maar genezen geenszins de kwalen van het stelsel. De crisis vereist dat wij ons nieuwe vragen stellen. Deze dwingt ons de principes waaraan wij gewend waren fundamenteel te herzien. Hij zet ons aan alles noodzakelijk en grondig opnieuw aan de orde te stellen. In dit opzicht beleven wij tijden, zeker verwarde, maar ook spannend en vol beloften. De crisis is het ontstaansmoment waar een oude wereld moeizaam een nieuwe wereld voortbrengt, zoals Gramsci schreef.

Het wordt inderdaad steeds duidelijker dat de voornaamste oorzaken van het gebrek aan welbevinden in de moderne tijd gelegen zijn in het individualisme, de geïnstrumentaliseerde rationaliteit, de op zichzelf gerichte ambtenarij terwijl de mens naar zijn aard steeds een sociaal en politiek wezen is. Onder de wezenlijke verbeteringen die het mogelijk maken beter te beantwoorden aan de behoeften van de maatschappij zou alleen een waarachtig gemeenschapsliberalisme of een liberaal gevoel voor gemeenschappelijkheid in mijn ogen genade kunnen vinden. Mijns inziens is dit wezenlijk om te weten waar wij heen gaan. Wij hebben de verantwoordelijkheid een sociale en solidaire economie te ontwikkelen. Ik ben man van hoop die ervan overtuigd is dat een geheel andere en betere wereld mogelijk is. Maar er bestaat een zeker aantal mythes, op het gebied van economie en politiek die wij eerst moeten ontzenuwen, afbreken, alvorens nieuwe vooruitzichten te overwegen. De struisvogelpolitiek is niet meer te rechtvaardigen. Alleen gebruik van redelijkheid helpt ons niet de kop uit het zand te halen. Daarom ben ik van mening dat het beter is het einde

van het alleen zaligmakend en rechtlijnig denken van het liberalisme aan te kondigen als een brok onbruikbaar ruw metaal uit de gieterij.

“De val van Wall Street is voor wie alle vertrouwen heeft in de markt, hetzelfde als de val van de muur in Berlijn voor de communisten,” heeft onlangs Miguel d’Escoto, president van de Algemene Vergadering van de VN, verklaard, hierin de woorden van Joseph Stiglitz volgend: “De erfenis van deze crisis zal als gevolg een totaalslag van denkbeelden en dromen hebben om te begrijpen wat beter zou kunnen zijn voor de mensheid en de aarde als geheel.” De eerste uitdaging van de crisis is niet hoe deze te regelen, maar fundamenteel nieuwe vragen te stellen en onze gebruikelijke meningen helemaal te herzien. Deze laatste jaren heeft men vaak afkeurend gesproken over de banken door ze tot bron van alle kwalen van de huidige wereldsituatie te maken. Maar in werkelijkheid hebben zij gediend als nuttige en opportune zondebokken van het systeem om zo te voorkomen dat alles op losse schroeven werd gezet. Want goed beschouwd, hebben zij gedaan wat zij in het kapitalistische systeem moesten doen: steeds meer verdienen. Meer geld, meer winst maken is inderdaad hun plicht. Dat is niet alleen hebzucht, het is gehoorzamen aan de regels van het kapitalistisch geloof, met name groeien om te overleven. De verregaande concentratie van banken en ondernemingen is echt gevaarlijk want zij hebben innige betrekkingen en zijn nauw verbonden met elkaar, meer dan redelijk verantwoord. Men heeft het gezien, het bankroet van de een sleept andere banken en ondernemingen met zich mee.

De crisis is voor het eerst in de openbaarheid gekomen in de wereld van het onroerend goed en de huizenmarkt. Een kleine bank heeft een risico doorverkocht

aan een andere, grotere en zo verder tot aan Merrill Lynch, AIG en Lehman Brothers. Maar toen het stelsel er zich rekenschap van gaf dat de kopers niet meer konden aflossen, was het te laat en heel het bouwwerk is in elkaar gestort. Welnu, dat was te voorzien, men wist dat dit zou gebeuren. Het zou voldoende zijn geweest een wet uit te vaardigen die een maximum prijs voor een woning voorschreef of een evenredige verhouding van maximum schuld bij wet goed te keuren. Het probleem is dat in deze sector, zoals in andere, niemand de prijzen controleert, vraag en aanbod in goede banen leidt behalve de begeerte tot speculeren. Dat is heel het probleem van de markt: er is geen houvast, geen bescherming van belangen van derden. Welnu, omdat wij plutocratische regeringen hebben, zijn hun belangen verweven met die van de grote ondernemingen. Daarom interveniëren ze nauwelijks. Verscheidene banken ontkwamen aan iedere controle en eerbiedigden geen enkele regel, behalve de dictatuur van zo hoog mogelijke winst in zo kort mogelijke tijd en hebben zich bankroet verklaard of zijn bijna failliet gegaan. Toch organiseren banken zich onderling om risico's af te dekken bij elkaar; bijvoorbeeld om te voorkomen dat wie een lening aangaat bij de ene instelling daarmee een schuld kan aflossen bij een andere bank; dat wordt een sprong in het duister genoemd, want zij weten heel zeker dat als leners per slot van rekening hun lening niet kunnen terugbetalen, de bank failliet zal gaan.

Maar waarom bestaan er regels van een krediet plafond die wel gelden voor boeren of voor werknemers die geld wensen te lenen, maar niet voor de grote banken? Om elke controle of elke in beslagname door de overheid te voorkomen, hebben de grote banken in Amerika die in 2009 veel geld hebben verloren, terstond van alles gedaan om een groot deel van de zeventienhonderd

miljard dollar af te lossen die door de regering van Obama waren vrij gegeven op het hoogtepunt van de crisis. Zij willen onder de regels uitkomen die Obama wilde uitvaardigen in ruil voor openbare, publieke financiering. En dat heeft zijn goede reden want het gaat om het geld van burgers. Over het hoogtepunt van de crisis heeft de baas van Goldman Sachs verklaard: "Ik ben alleen maar verantwoordelijk voor de zaak, niet voor de burgers." Maar als burger en als speler in het banksysteem is hij wel verantwoording schuldig. Toen de Amerikaanse regering banken en ondernemingen te hulp kwam, heeft deze tegelijkertijd een verhoging van de staatsschuld aangeaan. Die moet door de burgers worden betaald. Dat alles zou niet zijn gebeurd als de staat de banken had genationaliseerd en de scheiding had opgelegd tussen wat zij doen als een gewone zakenbank en als investeringsbank.

Maar we moeten vaststellen dat de regeringen maar door zijn gegaan in deze crisis met het voorkomen van een faillissement van het kapitalisme, opdat het stelsel, kost wat het kost, overeind blijft. De huidige crisis maakt veel inzichtelijk want het laat zien dat de regeringen er de voorkeur aan geven het systeem tot elke prijs overeind te houden omdat ze bang zijn dat het valt in plaats van te zoeken naar andere mogelijkheden. Als in de Verenigde Staten er geen zestig miljard dollar was gestort in Merrill Lynch, dan zou de bank zijn verdwenen en daarmee het gehele bankwezen. Maar tegelijkertijd zijn leidende figuren in de economie zich bewust dat er alleen maar sprake is van een pleister plakken, van pappen en nat houden, dat niets in de kern regelt. Mocht er trouwens binnenkort een nieuwe kramp plaatsvinden, dan zullen regeringen merken dat ze volledig verstoken zijn van mogelijkheden om iets te doen, omdat de staats-

kassen leeg zijn. Het verwilderde kapitalisme roept krachten op waarvan de schadelijke gevolgen niet te berekenen zijn. Het is een soort kanker waartegen conventionele geneeswijzen vaak niet veel kunnen helpen als zij niet leiden tot een zekere shocktherapie op het organisme.

In het kapitalisme ontbreekt burgerlijke verantwoordelijkheid omdat niemand schuldig is of verantwoordelijk. Het is uiteindelijk altijd de markt die overal een antwoord op heeft. Veel markttheorieën gaan ervan uit dat de onzichtbare hand, als een almachtige voorzienigheid, alles wel gaat regelen en zo kunnen de leidende figuren zich de handen schoon wassen. Maar dit soort denken hoort in werkelijkheid meer thuis bij een geloof dan bij een wetenschap; een geloof in een goddelijke voorzienigheid. Dit dogma, dit axioma betwijfelen of aan de kaak stellen, wordt beschouwd als heiligschennis. De markt opent de weg van de uitsluiting, van het geweld, van de haat en van de dood, zoals Freud en Keynes dat analyseerden toen ze schreven over de 'doodsdrift' van het kapitalistische systeem en haar cultuur.

De mislukking van de God van het kapitalisme

Sinds de val van de Berlijnse muur (zowel symbolisch en tegelijkertijd heel werkelijk!!) zouden wij de psycho-politieke toestand van de wereld kunnen samenvatten met deze formule: de mensheid heeft elk begrip, elke kritische zin laten varen en de voorkeur gegeven aan de religie. Erger nog, het is de godsdienst van de totale markt die overheerst. Toch kunnen we, moeten we tegenover dit dogma een menselijk alternatief stellen. Het

huidige kapitalisme is in feite een soort vervreemding door een religie, namelijk die van de vrije markt, de goddelijke markt. Het heeft zijn eigen idiosyncrasie uitgevonden en heeft zo ieder moreel perspectief en elke gedachte aan eeuwigheid verloren. Dit is een ramp voor de hele mensheid. Rijkdom en macht hebben de troon van deze gevallen goden bestegen. Zij worden gevoed door de politieke redevoeringen, de propaganda en de massamedia.

Liever afkerig van alles wat met godsdienst te maken had, gaf het kapitalisme toch het levenslicht aan een uitgebreid geheel dat beschikt over zijn eigen Voorzienigheid, die boven zichzelf uitstijgt en in zichzelf besloten is, aanwezig en afwezig, iets dat ver boven onze verbeeldingskracht uitstijgt, maar tegelijkertijd in onze hersenen, in al onze hoofden ronddwaalt. De perversiteit van het stelsel berust op een geloof dat beweert dat de egoïstische belangen van alle individuen zich als vanzelf laten afstemmen op het algemeen belang, in een soort spontane zelfregulering. Maar deze zogenaamde goddelijke Voorzienigheid bestaat niet wanneer zich het probleem voordoet van het toewijzen en verdelen van de schaarse hulpgoederen. Ondanks alles blijven veel mensen geloven dat de markt, bevrijd van belemmeringen en alleen omgeven door zo min mogelijk schuchter door de staat uitgevaardigde regels, wordt gestuurd door de vermaarde 'onzichtbare hand', populair geworden door Adam Smith als ware theoloog van het kapitalisme. De mantra's van het meest extreme liberalisme: 'laten doen, laten denken' (laisser faire, laisser penser) en 'zonder grenzen' hebben geweldige en rampzalige gevolgen, zoals we ongelukkigwijze nog maar kort geleden weer hebben kunnen vaststellen. Ook het liberalisme heeft, naast zijn goede kanten, ook donkere en door en door slechte kanten, zonder dat men zich er echt rekenschap van heeft gege-

ven. Het berust dus niet op een beginsel dat menselijke betrekkingen regelt, maar gaat uit van een bovenzinnelijk geloof, een soort heidense voorzienigheid die uitsluitend wordt geleid door winst en macht. Het geloof in deze blinde god belet ons de werkelijkheid te zien zoals deze echt is: men gelooft in het kapitalisme als in een godheid, zonder echt te weten wat het in werkelijkheid is, noch waar het is, waar het heen gaat en waar het echt naar op zoek is. Met mijn volle verstand weet ik wat het is; als wetenschapper kan ik niet bevestigen dat deze godheid bestaat. Temeer omdat talrijke wetenschappers beweren dat hij niet bestaat. Einstein zei: "Misschien begrijpen wij 1% van de werking van het heelal, maar wij zijn maar een kleine planeet in een reusachtig stelsel." Hoe kun je dan beweren dat je weet hoe het geheel van het systeem zich kan handhaven? Het zijn dus juist de onwrikbare geloofsovertuigingen in het kapitalisme die het staande houden.

Thomas Hayek en Milton Friedman, zich volledig ervan bewust dat zij niet voldoende wetenschappelijke bewijzen hadden om het neoliberale stelsel te verdedigen, hebben toch telkens weer herhaald: men moet vertrouwen hebben in het systeem opdat het werkt! Maar waarom zouden we meer geloof hechten aan dit systeem dan aan een ander? Omdat er geen ander mogelijk zou zijn? Mooi is dat! Daarom beschouw ik de huidige crisis als 'een geschenk van God' waardoor wij eindelijk de ogen kunnen gaan openen en mensen ervan overtuigen die zich willen bevrijden van de onwetendheid waarin hun zekerheden zich gevangen hielden; zo maken we vorderingen in kennis, vorderingen in wetenschap. De voorzienigheid van de vrije markt is van a tot z verzonnen. Het schept een hersenschim die uitgeslotenen, armen, boeren, zelfs bedelaars moet doen geloven in de beloften

van de vooruitgang van markt en economie onder de dekmantel van een gevaarlijke trend die een 'gevecht tegen de armoede' verdedigt. 'Blijf maar slapen lieve mensen zelfs met je lege buik, de markt en de groei ervan verzekeren jullie toekomst.....'. Als dit geen belofte is van hetzelfde slag als de paradijzen die godsdiensten beloven, weet ik niet wat het wel is. In werkelijkheid laat het liberalisme zich zien als een nieuwe god met zijn macht, zijn alwetendheid alsof hij alles tot stand kan brengen, alles in goede banen zal leiden. Wij worden dus geconfronteerd met een soort nieuwe mythe en het probleem is dat deze nieuwe god zijn beloften, zijn goddelijke beloften niet nakomt, verre van dat.

Armoede is geen vervloeking

Sinds de gebeurtenissen van 1989, gesymboliseerd door de val van de Berlijnse muur, heerst er wereldwijd een maatschappelijke en culturele verwarring. Niemand weet meer echt in welk ritme en in welke richting het wereldgebeuren ons gaat brengen. Het leidt ons kompas en middelmatigheid is de regel. De egoïsten en hun droombeelden hebben de macht gegrepen en in de politiek overheerst het schijnbeeld dat uitloopt op voortdurende miskleunen zowel op het gebied van de ideologieën alsook op die van de economie. De ik-cultus, het narcisme, wordt beschouwd als een goed. Daar ligt ook het drama van de moderne linkse beweging die een oneindige vooruitgang verdedigt voor iedereen. Het is de spiegel van boven die een opvallende tegenstelling vormt met de werkelijkheid van beneden. Dit geloof van het moderne kapitalisme is in de hoofden doorgedrongen en heeft de

ontwikkelingsorganisaties vormgegeven, ook die van de NGO's (non-gouvernementele organisaties). Juist de gedachten van vooruitgang en van economische ontwikkeling zijn heiligschennis voor de armen en voor het milieu. De globalisering heeft een stoet monsters met zich mee gebracht, duizendkoppige monsters. Ze worden multinationals en transnationale bedrijven genoemd, waarvan men ons heeft verzekerd dat zij de wereldproblemen zouden regelen. En de armoede?? Zij beloven de armoede uit te roeien door propagandistische campagnes te financieren op glanzend papier; zo moedigen ze zelfs bepaalde internationale organisaties aan om de 'strijd tegen de armoede' tot 'Derde Millennium Doel' te maken. Zodoende trekken ze zich in feite niets aan van de werkelijkheid van de armoede.

Wat mezelf betreft, dagloner en lid van een kleine gemeenschap van koffieplanters, hebben mijn vier doctoraten mij niet vrijgesteld om de handen uit de mouwen te steken. Samen optrekken en werken met de kleine boeren is moeizaam, hard en pijnlijk. Maar het is ook een levensles, van vrijheid en van geluk. Want wat zij nastreven, is niet zo zeer rijk te worden, maar meer menswaardig te kunnen leven en vooral uit de greep van de ellende te geraken. Armoede is voor hen geen vervloeking. Dat hebben de Indiaanse boeren van de sierra, waar ik sinds meer dan dertig jaren leef en werk, mij geleerd. Het is belangrijk hun uitzicht op hoop te geven en geen muur van onbegrip te plaatsen voor hun toekomstvisie. Hun verzet en hun strijd om te overleven, om elke dag hun brood te verdienen, openen nieuwe perspectieven, zelfs als deze soms moeilijk te vatten zijn.

Toch is de overheersende mening in de wereld dat je moet vechten tegen de armen want zij zijn mogelijk-kerwijs gevaarlijk; zij zijn in aanleg ware terroristen. Tot

overmaat van ramp consumeren zij weinig of niets en zijn dus niet nuttig voor de groei van de rijke landen. Op die manier berust een groot deel van de hulp van de geïndustrialiseerde landen, bestemd voor de ontwikkeling van de derde wereld, op angst en ongerustheid. Meestal is dat onbewust, wat het nog erger maakt. Zelfs de oorlogszuchtige uitdrukking 'armoede bestrijden' is duidelijk gericht op deze vrees voor de arme. Onlangs heb ik bij voorbeeld een regeringsdocument in handen gekregen dat een samenvatting gaf van de politiek in de ontwikkelingshulp waarin onomwonden werd geschreven: "Wij moeten onze hulp vooral concentreren op die landen die het meest geneigd zijn tot sociale onrust". Met andere woorden: tot revolutie. Angstaanjagend of niet??

Toch heeft het stelsel van het kapitalisme zelf de armoede en de ellende gecreëerd en gevoed. Ze zijn niet uit de hemel komen vallen. Inderdaad vergeet men heel vaak te zeggen dat het kapitalisme tegelijk is ontstaan met de eerste vormen van kolonialisme. Zonder dit trieste gebeuren zou het kapitalisme niet mogelijk zijn geweest. Het kapitalisme heeft zich gevoed met de geconfisqueerde rijkdommen uit de landen van het zuiden. Het is een van de redenen waarom armoede daar is ontstaan. Ten tijde van de ontdekking van Amerika, Afrika en Azië hebben ontdekkingsreizigers en kolonisten alle rijkdommen geïnventariseerd om deze vervolgens te onttrekken aan het land en aan hun bewoners om ze weg te voeren naar hun landen in het Noorden. Hierdoor hebben ze de beschavingen en de inheemse bestuursvormen vernietigd. Dat heeft tot gevolg gehad dat hele volken tot de dag van vandaag totaal onbestuurbaar zijn, tenzij militairen of corrupte bestuurders aan de macht komen. De eerste bewustwording van uitgebuite volken was de Amerikaanse opstand die begon in Boston tijdens de beroemde 'Boston

Tea Party', een term die nu gebruikt wordt voor tegenovergestelde doeleinden. De Engelsen hadden het monopolie voor de thee die uit India kwam. Maar deze thee was de voornaamste drank van de nieuwe wereld. De inwoners, opgezwepen door de belastingdruk en de misbruiken van de kolonisten, kwamen in opstand en wierpen hele ladingen thee in zee. Het was de eerste reactie van de Amerikanen om de bezetter te laten zien dat zij niet langer hun slaven wilden zijn. Het liep uit op de eerste opstand van de moderne tijd. Hoewel de Amerikanen naderhand dit systeem hebben herhaald door bij hen een nieuwe vorm van slavernij op te leggen aan de zwarten, werpt deze gebeurtenis een vrij duidelijk licht op de daden van geweld die hebben bijgedragen tot het begin van het kapitalisme.

Neen, armoede is niet uit de hemel komen vallen. Het is de mens die het voortbrengt, het is de samenleving die het wil. De ongebreidelde opeenstapeling van rijkdommen in de rijke landen scheidt alleen maar armoede. Er is een wiskundige en bioecologische samenhang tussen beide. Omdat hulpbronnen en goederen in beperkte hoeveelheden op aarde voorhanden zijn, zal wat in de zak van de een binnenkomt uit die van een ander verdwijnen. Ik ben niet tegen winst maar men moet toezicht houden op de verdeling en de verspreiding ervan. De hele uitdaging is dus echt de winst en de winstdeling te 'democratiseren'. Er moeten regels worden vastgelegd om bijvoorbeeld te verhinderen dat een baas of eigenaar kan beschikken over inkomsten die tweehonderd keer hoger zijn dan het laagste loon dat hij betaalt aan zijn arbeiders in loondienst. Ik droom dat op een dag de democratische staat rechtvaardiger regels opstelt voor de verdeling van de winst: zoveel voor de samenleving, zoveel voor de investeringen, zoveel voor het milieu, zoveel voor

de werknemers, zoveel voor de aandeelhouders. Maar voorlopig zijn het alleen de aandeelhouders die beslissen en de opbrengsten vergaren. En men ziet waar dat toe leidt. Risico nemen moet Inderdaad worden beloond, maar niet op een hoogte van 20%. Drie tot 5% zou ruim voldoende moeten zijn om het risico te dekken dat de kapitaalverschaffer heeft gelopen. Een koers die gelijkwaardig is aan de vergoeding op de spaarrekening bij de banken lijkt ook redelijk. Maar waarom het kapitaal zo ruim belonen? Aardappels kan men eten, papier en cijfers niet!

Het kapitalisme heeft een bijzonder klimaat geschapen. Al zijn spelers zijn door een onontwarbare band met elkaar verbonden, al zijn vazallen zitten te weken in een bad van afhankelijkheid. In een dergelijke samenhang is rechtvaardige, faire handel een instrument, een middel om bewustzijn te ontwikkelen. Het draagt er toe bij het geloof weg te nemen in het huidige systeem om het beter bloot te leggen. De eerlijke handel gaat de armen helpen totdat alle betrokkenen zich werkelijk bewust zijn van de werkelijkheid. Velen vertrappen de waardigheid, de rechtvaardigheid, ja zelfs het bestaan van de armen. Maar langzaam zullen zij ontdekken dat de armen niet helemaal alleen staan. Het huidige handelssysteem heeft de armen uitgesloten en ze in de misère gehandhaafd. Tot op de dag van vandaag gaan wij door met het produceren van armoede. Er moeten dus oplossingen worden gevonden opdat dit ophoudt. En wij moeten doorgaan met een beroep op een geheel andere markt, want wij zijn argwanend ten opzichte van de - zeer ernstige - zwakke plekken van het huidige kapitalisme, vooral gezien vanuit de mensen die zijn uitgesloten. Maar in deze crisis moeten we oppassen. De eerlijke handel moet afstand bewaren van het overheersende systeem want anders zal het onderdeel worden van de heersende ziekte.

Allen verantwoordelijk

Men had kunnen denken dat het onderzoeken van de oorzaken van de crisis ons enkele hervormingen had geleerd. Helaas is dit niet het geval en uit de veronderstelde lessen van de crisis trekt men helemaal geen lering. Eerder het tegendeel. De ideeën en de ideologen die het systeem overeind hebben gehouden dat toch onder de voet is gelopen door de hele wereld, zijn vol in de tegenaanval gegaan. Om uit de crisis te geraken, hebben zij de hulp ingeroepen van de staten en de openbare geldmiddelen, een handelswijze die toch volkomen in tegenspraak is met hun economische dogmata. Hierdoor hebben zij een private schuld omgezet in een publieke schuld. Daardoor hebben ze de gedachte versterkt dat het heel gewoon was de winsten voor zichzelf te houden en de verliezen naar de gemeenschap door te schuiven. Dat is wel een heel bijzondere manier om het geloof te bevestigen in de markt en in het kapitalisme als maatschappelijk stelsel. Dat is geen kapitalisme meer, dat is een grote boevenstreek. Bovendien hebben de verdedigers van dit neoliberale model zich ontdaan van hun last door deze op de schouders van hele volken te leggen. Die hebben in meerderheid niets te maken met de oorzaken van de huidige crisis.

Het ergste is dat het liberalisme doorgaat de bedrieglijke schijn te wekken dat het de verwezenlijking heeft mogelijk gemaakt van tal van zeer gunstige zaken: de bloei van persoonlijke vrijheden in plaats van een sla vernij in allerlei vormen, de technische vooruitgang en het leveren van goederen en diensten als nooit te voren. Maar een heel groot vraagstuk is nog altijd niet opgelost: de slechte verdeling van de vruchten van deze inspan-

ningen, van goederen en rijkdommen die hieruit voortvloeien.

Juist door de actuele crisis breekt in volle openbaarheid de kracht door van de *rechtvaardige handel*, Max Havelaar. Als tegenstelling laat het zien dat het doel van de liberale economie is alles onder een noemer te brengen, niet alleen de economische macht, maar ook de ideologische macht. Dat doet de liberale economie door zijn levensvisie en mensbeeld ingang te doen vinden, door alles een individualiserend karakter te geven en door het sociale aan elk individu over te laten, als het al niet helemaal wordt onderdrukt. Altruïsme is dom, individualisering is een deugd! Ik ben niet tegen globalisering omdat ik de *rechtvaardige handel* wereldwijd wil verbreiden. Maar ik heb veel aarzelingen ten opzichte van modellen die van boven af worden aangereikt. De echte vraag is te weten wat men onder globalisering verstaat. Want in werkelijkheid gaat het niet alleen om economie en markt. Het gaat ook om andere dominante aanspraken om overal het model van westerse democratie te verbreiden en een individualistische beschaving te bevorderen. Dat heeft als gevolg dat alles monomaan in een bepaalde richting wordt gezet, dus iedereen zonder het zelf te willen in dezelfde trein en dus is er dan verzet. Globalisering, wereldwijde verbreiding, is een dwangidee van de markt zoals het altijd is geweest in alle stelsels. Globalisering brengt dus schade toe aan culturen en verschillen: het is de teloorgang van de verscheidenheid en propageert zo wereldwijd het eenlijng verabsoluterend liberaal denken. Daarom stel ik een soort ontglobalisering voor. Niet dat ik tegen globalisering ben; ik ben voor globalisering, maar dan van solidariteit en van sociale instellingen.

Te midden van dat alles geven de armen de voorkeur aan een model dat hen eerbiedigt en hun bijzondere

eigenschappen tot gelding doet komen. Ik ben van mening dat men van hen kan leren en dat het beter is verscheidenheid uit te voeren dan een eenvormig model in te voeren. Dat noem ik de economie van de fatsoenlijke armoede, menswaardige armoede. Deze gaat voorbij aan het dogma van de groei en houdt rekening met de prijs voor het sociale en het milieu. De *rechtvaardige handel* is een ecologisch stelsel. Maar het denkbeeld van een altijd durende grenzeloze ontwikkeling blijft ondanks de crisis de overheersende gedachte. Toch berust dit op geen enkele wetenschappelijke grond. Men weet maar al te goed dat elke groei zich voltrekt ten koste van anderen en van de toestand van onze planeet. De landen van het Noorden willen zich nog verder ontwikkelen terwijl zij reeds alles hebben, zelfs te veel: mensen zijn te zwaarlijvig, ze vervelen zich en willen nu naar de maan reizen. Tegelijkertijd wil de overige 80% van de wereldbevolking alleen maar op waardige wijze overleven; dat is alles. Deze overleving kost betrekkelijk weinig. Maar het ergste is te beseffen dat de landen van het Zuiden tegenwoordig te lijden hebben van de gevolgen van de opwarming van de aarde, terwijl het de landen van het Noorden zijn die dit hebben veroorzaakt. De klimaatverandering is wezenlijk de verantwoordelijkheid van de landen van het Noorden. Het is hun taak het behoud te verzekeren van de natuurlijke reserves, van de hulpbronnen en van het milieu. Alvorens de burens te zeggen wat ze moeten doen, moeten ze eerst hun eigen straatje schoonvegen. De landen van het Noorden hebben niet het recht de landen van het Zuiden te verplichten dat ze de aanleg van voorzieningen van openbaar nut tegenhouden onder het voorwendsel dat ze vervuilend zijn. Waarom zouden ze de Chinezen beletten zich te ontwikkelen zoals de Westelingen dat in het verleden hebben gedaan? De kolonia-

le machten hebben de wereld eeuwenlang vervuild. Waarop zou men zich kunnen beroepen om de ontwikkelingslanden te beletten het ook te doen? Zeker, als China en India zich even hard ontwikkelen als de westerse landen, valt de planeet uit elkaar. Maar het is aan hen om hun keuzes te maken. Overigens, in tegenstelling tot wat men overal hoort, kennen de Chinezen de belangrijkheid van het milieu: in het laatste plan gaat het voornaamste hoofdstuk over dit onderwerp. In een zekere mate staan ook zij klaar en weten ze wat er gedaan moet worden. Net als anderen nemen ze maatregelen die onomkeerbare gevolgen kunnen hebben voor de planeet.

Ondanks de crisis hebben de landen van het Noorden nog altijd niet de wil om de problemen op te lossen. Toch zijn ze allen verantwoordelijk, niet alleen Al Gore die bovendien zijn *'Mea Culpa'* heeft uitgesproken. Wij moeten ons nog meer rekenschap geven van de problemen van ons milieu maar wij moeten ook het probleem van de uitsluiting en uitbuiting regelen. De vervuilers moeten betalen: over alle chemische en vervuilende producten zou een extra belasting betaald moeten worden. Ik weet dat dit niet getuigt van werkelijkheidszin, maar zo zou het toch moeten gebeuren.

Geluk? Als ik het wil.

Waardige armoede is de waarborg voor de toegang tot de fundamentele zaken van het leven: toegang tot een stukje land, werk, een stevig gebouwde woning en de meest eenvoudige voorzieningen van gezondheidszorg en onderwijs. Ieder land moet deze verschaffen aan zijn burgers. Het waarborgt voor de armen dat ze

democratische voorwaarden kunnen scheppen voor hun overleven en dat ze eindelijk uitzicht krijgen op een soort menselijk overleven. Om dit te bereiken, moeten dus nieuwe maatstaven worden gezocht om te kunnen bepalen wat in de maatschappij geluk mag heten. Geluk is niet te koop, het wordt niet verkocht. Eten, leven, gezondheid en opvoeding zijn de basisbehoeften van de hele samenleving. Wat anders heeft men dan nog echt nodig? Het overige zijn onechte behoeften, kunstmatige zaken die het kapitalisme aan de hele wereld heeft opgedrongen als doel op zichzelf. Zoals generaties idioten die in hun hoekje op hun computerscherm oorlogsspelletjes zitten te spelen. Wat een stompzinnigheid! En afgezien daarvan is het een illustratie van de grenzen die onze uiterst gewelddadige samenleving heeft bereikt, zoals het succes van de film Avatar laat zien. Zoveel haat en toch zoveel kijkers en zoveel prijzen!! Waar is de poëzie, het echte leven in dat alles? Men heeft de smaak en de waarde van de dingen van het leven zelf verloren. Het samen zijn, van elkaars aanwezigheid genieten, de mensheid is het kwijt geraakt. Men heeft de sociale banden verloren die zijn verslapt. Zelfs stilte bestaat niet meer. Daarom is het dringend nodig manieren te bedenken om mensen bij elkaar te brengen en dan niet alleen maar met internet, videospelletjes en winkelcentra. Er is een dringende noodzaak om ecotoerisme te ontwikkelen, dat door boeren zelf wordt gerund; om bewegingen te organiseren die zich inzetten voor ecogastronomische voeding, ethisch en biologisch verantwoord; om zo de omgang met de natuur te herstellen, om de tijd voor de waardering van wat ons omringt, de vogels en de bossen.

Wat het liberalisme heeft voortgebracht, is noch individuele vrijheid, noch sociale verantwoordelijkheid: er is een totaal onvermogen in hedendaagse instituten: in

kerken, vakbonden en regeringen. De leidende figuren geven telkens verklaringen uit, maar die levert weinig op en dat is het probleem. Individuele vrijheden zijn geen doel op zich, ze hebben alleen zin als ze in het kader staan van een collectief belang. Tegenwoordig mag alles. Ik geloof niet dat dit gezond is. In Kenia brengt men de Massaï weer bijeen in de dorpen zogenaamd om ze beter te beschermen; in werkelijkheid om ze in de gaten te houden. Tegelijkertijd verkoopt men duizenden hectaren grond aan multinationals om deze voedsel te laten produceren voor Noord-Amerika en Europa. Het is een verdwazing. Al deze afwijkingen en dwaasheden waartegen geen enkel staatsgezag iets doet, maken mij razend. Ze bewijzen het beste het gebrek aan verantwoordelijkheid en het onvermogen van staten, maar ook hun gebrek aan wilskracht. Antropologisch gesproken staan er wezenlijke dingen op het spel: mensen willen erkend worden niet als een dier of een slaaf, maar als een menselijk wezen. Dat brengt bepaalde rechten met zich mee: erkenning van verschillende vormen van leven, van zijn leefomgeving, van de verschillende fasen van de mensheid. Tevens is er een teruggang, in het bijzonder in de landen van het Noorden, wat betreft gevoelens en rationaliteit. Men scheidt sociaal onvermogen. Dat is een ontkenning van het mens-zijn zelf, want wij zijn van nature sociale wezens. Het sociaal zijn van de mens buiten beschouwing laten, is een ontkenning van de mens zelf.

In een wereld waar middelmatigheid heerst, waar men niet verder kijkt dan zijn neus lang is, waar de crisis dwingt om het kapitalistische stelsel volledig te bevragen, gaat echter een overduidelijke weg schuil. Het is niet gemakkelijk iets nieuws voor te stellen en toch is het dringend gewenst dat te doen: door ervaringen te delen, met elkaar te communiceren en met elkaar een nieuwe dia-

loog aan te gaan. Want de *rechtvaardige handel* geeft aan de consument de gelegenheid om een echte acteur te zijn, die nadenkt over zijn eigen koopgedrag, onafhankelijk van reclame en verpakking. Kopen is stemmen, stemmen voor welke samenleving men wil. Dat veronderstelt de wil om zich los te maken van egocentrisme en kuddegeest, waarin wij elke dag meer worden opgesloten. Het kopen van producten van de *rechtvaardige handel* is laten zien dat een andere wereld mogelijk is.

Uitgeholde overheden: zorgwekkend

Alle armen van de hele wereld zijn razend en roepen luid dat er heldere regels moeten worden opgesteld in de financiële wereld en in de vrije markt; dat er grenzen moeten worden gesteld en waarschuwingsborden moeten komen. Zij zijn er zich ook van bewust dat de kraan van het financiële bubbelbad dichtgedraaid moet worden en dat er regels moeten worden opgesteld die het sociale en menselijke karakter van handel en wandel garanderen. Maar het is roepen in de woestijn. De armen vragen het in feite aan regeringen die erg verzwakt zijn met hun interventie in de economie sinds de gedwongen deregulering in de jaren negentig en die nu proberen te redden wat er te redden valt. Aangezien er bijna geen staten zijn die op een democratische manier worden geleid maar eerder als plutocratie functioneren, controleren de banken, grote industriële ondernemingen en de massamedia indirect de staat. De staat is met handen en voeten gebonden en wordt gemanipuleerd door belangen die hem als hoeder van het gemeenschappelijk goed boven het hoofd groeien. De staat kan dus geen diepgaan-

de veranderingen meer doorvoeren en met een crisis probeert de overheid snel de lekken te dichten, doet er veel pleisters op waarvan men uit de aard der zaak weet dat ze zo weer loslaten. Onder zware druk van het radicale liberalisme is de verantwoordelijkheid van de staat dus meer dan beperkt. Daarom kan hij dus een meer sociaal georiënteerde, meer rechtvaardige economie niet bevorderen. Maar is de essentie van de staat niet gelegen in het feit dat deze op democratische wijze de hele bevolking moet vertegenwoordigen, een zekere belichaming is van hogere belangen van allen via een bepaalde vorm van consensus. Op papier werkt het: bescherming van het grondgebied, veiligheid van personen, inrichting en beheer van de infrastructuur behoren tot de taken van de staat, erkennen zelfs de meest liberalen.

Maar in werkelijkheid gaat het er heel anders aan toe. Staten zijn niet echt democratisch. Waarom kon in de Verenigde Staten Barack Obama zijn zaken niet doen zoals hij wilde en zijn wet over gezondheidszorg er niet fatsoenlijk door krijgen? Omdat de grote ondernemingen en pressiegroepen in opstand komen en uiteindelijk meer macht hebben dan hij. De moderne staat, bestuurd en gecontroleerd door een plutocratie, is niet bij machte regels op te leggen en daarmee banken, de beurs of multinationals in bedwang te houden, omdat die regels ingaan tegen de belanghebbenden die de staat in de houdgreep houden. In de *rechtvaardige handel* vragen wij dat de staat eindelijk zijn sociale verantwoordelijkheid op zich neemt. Welke voedselzekerheid stellen de staten voor aan de burgers? Welke mate van vervuiling van de planeet willen zij? Voor welke voorzieningen van openbaar nut staan zij borg, vooral voor de allerarmsten? Ons lot en onze toekomst uitsluitend laten afhangen van particuliere initiatieven zal in de toekomst niet beter gaan wer-

ken dan in het verleden. Particulier initiatief zal alleen maar een rol spelen in de marge als er voordeel kan worden behaald zoals bij concessies voor aanleg en beheer van snelwegen of voetbalstadions. Op bepaalde plaatsen zullen er parken met windmolens komen omdat de privéondernemingen die met subsidie van de Staat deze goedkoop zullen beheren, maar de erdoor gewonnen stroom duur zullen kunnen verkopen en geld verdienen nadat de grondbezitters zijn onteigend. In andere landen zoals bijvoorbeeld in Italië en Mexico, heeft men zo de gehele nieuwsvoorziening totaal uit handen gegeven. Maar waarom behoudt de Staat niet zelf de mogelijkheid zijn burgers van nieuws te voorzien? Hoe krijgen we democratie weer terug? Hoe bouwen we een Staat op die echt de verschillende belangen vertegenwoordigt van het land en niet alleen die van een groep?

Tegenover de klantgebonden staten, die alles naar hun hand willen zetten en via politieke achterkamers alles geheim houden, is het politieke landschap verre van duidelijk. De partijen die aan de macht zijn willen deze behouden. En de macht is doof voor de betogingen van ongeldige, blanco of protest stemmen. Het bewijs dat dit niet werkt, is dat in een democratie waar een politicus is gekozen met minder dan de helft van de stemmen, niemand zich druk maakt. Er is een grote leemte in het functioneren van staten. De *rechtvaardige handel* legt zich toe op het vullen van deze leemte door te beginnen met de economie voor iedereen toegankelijk en democratisch te maken. Door instellingen in het leven te roepen die berusten op consensus van de meerderheid en door deze met elkaar te verbinden, ontwikkelen de armen hun zelfbewustzijn. Zij zorgen ervoor dat het gevoel post gaat vatten dat uiteindelijk de macht in handen van het volk kan komen. Het moet nog worden bewezen.

II MONDIALISERING VANUIT DE BASIS

Groei, waarom eigenlijk?

Ik ben geneigd om de crisis te beschouwen als een uiting van de gebreken van het neoliberale kapitalisme en zijn gewelddadige karakter; maar tegelijkertijd is de huidige crisis ook een uitdaging. Het is als de uitbarsting van een slapende vulkaan die eindelijk het puin uitbraakt dat hij al jarenlang onder de aardkorst verborgen houdt. Maar er zijn goede en kwade vulkanen. Sommige uitbarstingen brengen nieuwe vruchtbaarheid met zich mee. De huidige crisis is de vonk die het vuur in het systeem heeft ontstoken. Er moet dus hard gewerkt worden om passende en menswaardige mogelijkheden te vinden voor deze hel. Het noodlot wil dat de rekening weer moet worden betaald door de armen, door de ergst berooide families, door de meest in de steek gelaten gemeenschappen van nu en van toekomstige generaties. Dat is ontoelaatbaar.

Tot nu toe schreef de westerse dominantie, de waarheid zelf claimend, voor dat de hele wereld moest geloven in het kapitalisme. Maar de uitgeslotenen, bijna 80% van de wereldbevolking, zijn al lang meer dan argwanend geworden. Vanuit deze enorme bron van armoede wordt wereldwijd steeds vaker gezocht naar andere mogelijke systemen van handel en economie. De opeenhoping van de problemen, die veroorzaakt wordt door het kapitalisme, heeft zo de noodzaak doen ontstaan het huidige systeem te veranderen. De *rechtvaardige handel* is een soort luis in de pels van het kapitalisme die een reactie gaat oproepen die zeker niet zal verdwijnen. De

rechtvaardige handel roept op de regels van het economisch systeem te veranderen. Door het van binnen uit te bevragen worden zijn leerstellingen zoals die van ongeïmiteerde ontwikkeling, aan de kaak gesteld.

Er bestaat een algemeen aanvaard en vrij breed gedeeld idee dat ontwikkeling iets geweldigs is. Het wordt gevoed door de vooruitgang van de wetenschap en de belofte van altijd durende groei. Dat idee is een compleet fabeltje. Het heeft de mensheid en de planeet veel schade toegebracht. Want de planeet en zijn hulpbronnen zijn wel eindig. Waarom zichzelf voortdurend overtuigen van het tegenovergestelde? Elke dag moeten we weer vaststellen: de planeet laat zijn grenzen zien, hij ontploft, hij kan het niet meer aan. Bestaansmiddelen en geld moeten ergens vandaan komen en vallen niet uit de hemel. Rijkdom van de een roept onherroepelijk verarming op van de ander. De toename van de armoede laat zien dat onbegrensde vooruitgang niet bestaat en alleen maar een gevaarlijk verzinsel is. Iedereen weet dat de opwarming van de aarde een feit is en dat het een enorm probleem is, gevoed door de vervuiling. Het positivisme heeft ons ervan verzekerd dat ons met de wetenschap een stralende toekomst te wachten zou staan en dat niets de vooruitgang zou kunnen tegenhouden. Tegelijkertijd heeft men zich niet bekommerd, noch over de sociale samenleving, noch over het milieu, noch over de werkelozen.

Want het systeem heeft in de berm van de weg tal van stervende slachtoffers laten liggen. Het voedt zich ermee, zij zijn broodnodig voor zijn bestaan en voor zijn ontplooiing. In het slachtofferen van de meest berooiden vindt het stelsel zijn rechtvaardiging. Daarom kondigt het systeem mensenrechten af zoals het recht op leven, op werk, op waardigheid, op woonruimte maar het is niet in staat ze te laten eerbiedigen, ze te handhaven. Om zich

te verdedigen, belooft het kapitalisme dat de groei terug zal komen en als dat zo is, dat er dan vanzelf werk zal zijn voor de armen en dat ze dan uit de misère worden verlost. Er moet eens en voor altijd worden afgerekend met dit blinde bijgeloof.

Want de versnelde ontwikkeling van de kapitalistische wereld in de twintigste eeuw is wel degelijk tot stand gekomen door de uitbuiting van tweederde van de planeet en zijn bevolking, de miserabelen die lijden. Armen wensen niets meer of minder dan een goed leven, zelfs geen beter leven. Een dak, een huis, een fatsoenlijk toilet, een keuken, het is niet eens ontwikkeling, maar een basisbehoefte die ze willen vervullen. Net als naar school gaan, zijn opvoeding en vorming basisbehoeften. Vooruitgang heeft zeker voordelen met zich meegebracht, maar men heeft de schaduwzijden ervan niet in het oog gehouden. Wetenschap, individuele vrijheden en allerlei andere zaken, dat zijn weldaden, maar terwijl de landen van het Noorden zich op deze punten ontwikkelden, hebben ze de rijkdommen van het Zuiden gestolen. We moeten eerlijk erkennen dat de ontwikkeling alleen op die on-eigenlijke manier mogelijk is geweest. Het was mogelijk door een constructiefout. Overigens is het begrip 'ontwikkeling' tamelijk jong in de geschiedenis van de mensheid, ook in die van de westerse cultuur. We moeten ons daarom ontdoen van de bijna religieuze idee dat de economie voortdurend, zij het in het ene jaar wat meer en in het andere wat minder, het stijgende pad volgt naar het betere, want de kosten van de daarmee gepaard gaande schade die mensen en de aarde wordt berokkend, is enorm. Het gaat immers over mensen en over onze kleine planeet, de enige plek waar wij kunnen leven. Globalisering en de verhuizing van productie naar lage lonenlanden zijn een nieuwe vorm van kolonialisme: de landen van het Noor-

den profiteren van goedkope arbeidskrachten door ze hun consumptiegoederen te laten maken. Deze uitbuiting van de ene mens door de andere is de motor van het kapitalisme. Waarom vindt het Noorden het tegenwoordig zo belangrijk dat de landen van het Zuiden zich ontwikkelen? Omdat het moet uitvoeren en consumenten nodig heeft. Ontwikkeling en de problematiek die ermee samenhangt, moeten begrepen worden als onderdeel van de westerse opvatting dat vooruitgang onbeperkt moet kunnen doorgaan. Op deze manier vormt 'ontwikkeling' een tegenstelling met 'onderontwikkeling' als een tweedeling die berust op een semantische illusie. 'Ontwikkeling' kan alleen bestaan voor zover er voortdurend 'onderontwikkeling' wordt geschapen. Dat wekt de valse hoop dat op zekere dag alle onderontwikkelde landen in materieel opzicht evenzeer welvarende landen zullen kunnen zijn. Ook verbergt het een tweede wezenlijke misvatting, namelijk dat ontwikkeling alleen maar kan plaatsvinden dankzij de constante exploitatie van hulpbronnen die uitgeput zullen raken.

De liberale economie maakt dat sommigen, zoals de grote banken, meer rechten hebben dan andere. Een getuigenis daarvan is dat 30% van de Amerikanen moet leven onder de armoedegrens in een schatrijke samenleving, die niet in staat is tot echte solidariteit. Hoe een klimaat te scheppen voor fatsoen, solidariteit en verantwoordelijkheid? Hoe te zorgen dat wij allemaal dezelfde basisrechten hebben? Wij zijn geen engelen, we kunnen geen hemel op aarde maken. Maar de gedachte is te proberen de prijs van de uitbuiting minstens te verminderen in alles wat we doen. Zo wordt een lijn uitgezet om de zwaksten in de huidige samenleving een kans te geven.

Liefdadigheid? Liever niet!

Wie in het kapitalistische stelsel zich verrijkt, krijgt soms en vaak onbewust een slecht geweten omdat hij de armen aan de kant zet en uitsluit. En dan komt de liefdadigheid naar boven. Liefdadigheid - en dat geldt ook voor internationale hulp - is in zekere zin een slechte 'oplossing', die de aanhangers van het systeem hebben bedacht als een soort schadeloosstelling voor een te lage prijs die eerder volgens het systeem is betaald voor arbeid of aankoop van grondstoffen om de productiekosten laag te houden. Liefdadigheid in de markt is dus rampzalig omdat het zelfs gaat ontkennen dat armen ook mensen zijn, personen die rechten hebben. Het beschouwt ze als gebruiksvoorwerpen zoals de Amerikanen het doen in Haïti bij de slachtoffers van de aardbeving. Onder het mom van menswaardige noodhulp verhullen zij hun politieke wil om gebruik te maken van een crisis en hun belangen te bevorderen. Zoals Naomi Klein schrijft: "In tijden van de ernstigste crises zijn volkeren wanhopig genoeg om hoe dan ook menswaardige hulp en elke vorm van geldelijke steun te ontvangen en zij zijn niet in een gunstige positie om te onderhandelen over de voorwaarden van deze hulp." Dat sluit solidariteit niet uit met volkeren die onder natuurrampen te lijden hebben zoals bewoners van Haïti. Maar de vorm en de voorwaarden van solidariteit maken het al of niet aanvaardbaar.

De naastenliefde, caritas, behandelt de ander ongewild als een object, een ding, niet als een subject, een levend wezen. Dit bewijst het onvermogen van het huidige systeem om leven te handhaven. Bedelen om geld is het meest vernederende op de wereld. Het heeft ontmenselijking tot gevolg. Het systeem van ontwikkelingshulp

van Noord naar Zuid, dat zegt: "Alstublieft, hier is geld." is zo vernederend dat men het niet kan aanvaarden. Deze vorm van neokolonialisme is erop gericht de rijkdommen en grondstoffen te pakken, de massa te bekeren, voor zich te winnen en koest te houden. Dit kapitalisme van angst dekt dezelfde waarden als voorheen. Daardoor probeert het Noorden nog steeds zijn standpunten ingang te doen vinden, zijn denkbeelden over ontwikkeling en zijn 'recht op vermenselijking'. Het is een verkeerde insteek voor duurzame ontwikkeling. Het Westen vraagt nooit aan gekoloniseerden wat ze willen, nooit. Maar er bestaan in de wereld verborgen rijkdommen die het overheersende systeem niet aanvaardt, waarden die het niet onderkent. Het dagelijkse verzet, het overleven het roept een soort volkswijsheid op bij beroofden, die wordt miskend of misbruikt in de overheersende beschaving.

Hun drang om hun eigen lot in handen te houden, is een normale zaak. Zij brengen het tot uitdrukking in een kreet die wordt vertaald door de *rechtvaardige handel*. Het optreden ervan werkt als een steentje in de neoliberale schoen. De *rechtvaardige handel* maakt het mogelijk de zelfwerkzaamheid van de armen te laten doen wat zij denken dat het beste voor hen is. Ze zijn volledig op de hoogte van de kosten van hun uitbuiting. Dat is geen wetenschap, dat zit in ze. Daarom wijzen de boeren het valse evenwicht af dat de onrechtvaardige markt hen oplegt. Waarom zouden ze meer doen om zich nog meer te laten uitbuiten? Zij willen eenvoudigweg leven met wat zij nodig hebben, dat is alles. Allereerst moet dus de echte kostprijs worden erkend van het werk van de arbeider in plaats van hem in tweede aanleg geschenken te geven in de vorm van giften of subsidies met altijd die gedachte in het achterhoofd 'iets goeds doen voor de armen'.

Dat heeft niets te maken met solidariteit. Het is

hoogst noodzakelijk de armen beter te betalen voor hun arbeid zodat ze kunnen kopen wat ze nodig hebben in plaats van een beroep te doen op de hulp van de NGO's (Niet-Gouvernementele Organisaties), hulpfondsen en internationale instanties. In mijn ogen heeft internationale hulp in al zijn vormen verschillende nadelen: vaak - de goede buiten beschouwing gelaten - komen mensen van de NGO's in de landen van het Zuiden als op veroverd terrein; vaak onbewust denken ze beter te weten dan de inwoners wat goed voor hen is, zonder aan de armsten te vragen wat zij werkelijk nodig hebben. Vervolgens laten zij hun gaven vergezeld gaan van regels die zij al naar gelang bedenken. Ze leggen aan de mensen hun goede wil op onder de mantel van een soort moderne naastenliefde. Ik keur de handelwijze van de NGO's niet goed want zij weten niet wat zij doen. Men vindt in hun geleerden zeer aardige mensen, deskundig, een en al goede wil, maar de ambtelijke molens er omheen malen over het algemeen tegengesteld aan wat zou moeten gebeuren. De werkwijze van de NGO's is vaak een logge onderneming die het liberale stelsel rechtvaardigt. De NGO's werken met programma's en projecten, min of meer langdurig, al naar gelang de voorkeuren van de geldschietters en niet afgestemd op de plaatselijke behoeften. Hoe vaak heb ik niet meegemaakt dat projecten werden opgezet en in drie of vijf jaren weer verdwenen zonder dat iemand zich bezorgd afvroeg wat er daarna ging gebeuren, zonder voor een vervolgproces te zorgen. Meestal komen elkaar bestrijdende afdelingen van de NGO's alle op dezelfde plek zonder onderlinge afstemming. Men probeert de ellende rond te bazuinen om hun eigen PR goed te verzorgen. Alvorens over oplossingen na te kunnen denken, moet je eerst de problemen kennen en bestuderen. En oplossingen, zoals bij voorbeeld die van de *rechtvaar-*

dige handel, zullen allereerst van de armen zelf komen.

Daar in Mexico, waar ik woon, hebben de boeren zich verenigd omdat ze niet meer rond konden komen en er niet meer in slaagden hun familie te eten te geven met de opbrengst van hun arbeid. Enkele tussenhandelaren deden goed zaken met de producten van de kleine koffieboeren. Het was gewoon dat kleine boeren, Indianen, werden uitgebuit door mensen die zich over hun rug verrijkten. Het heeft tijd gekost alvorens de boeren een eigen organisatie konden ontwikkelen. Om hun waardigheid te hervinden, hebben zij het onafhankelijk willen doen, zonder staatssteun of hulp van elders. Zij wilden hun hebben en houden niet te danken hebben aan een overheid die op hen neerkeek en die zij niet respecteerden. En ik mocht hun leven delen, daar ben ik me wel van bewust want sinds 30 jaren woon en leef ik te midden van hen. Zo hebben de boeren zelf hun rechten opgeëist en van zich laten horen. Maar zonder te worden gekocht of hun ziel te verliezen. Dankzij de *rechtvaardige handel* hebben de boeren eindelijk kunnen bereiken dat ze fatsoenlijke daken op hun huizen hebben en binnen een stenen vloer, dat ze een gezondheidspost en een dokter hebben georganiseerd, dat ze hun kinderen naar school kunnen sturen en goed verzorgen. De armen hebben er niet voor gebedeld; ze hebben het verworven in ruil voor hun arbeid die iets rechtvaardiger wordt beloond. Het is de enige manier om duurzame relaties aan te gaan en eerlijke vormen van ruil te organiseren.

De morele aanval

Om de zwaksten uit de misère te halen, is de *rechtvaardige handel* een van de zeldzame economische

initiatieven die zich heeft bewezen ondanks alle kritiek en wijsneuzerij. Het is ook een echt alternatief voor het neoliberale model waarvoor het een uitdaging is; het probeert de uitwassen te corrigeren. Deze andere vorm van handel is ontstaan in de staat Oaxaca in Mexico waar koffieboeren zich hebben verenigd in een onafhankelijke organisatie, UCIRI (Unión de Comunidades Indígenas de la Región del Istmo). Het is een coöperatie van Indiaanse gemeenschappen in de streek van de rivier de Istmo. Het doel was een rechtvaardiger prijs te ontvangen voor hun biologisch geteelde producten. De kleine producenten die werden uitgebuit door tussenpersonen zonder God of gebod hebben zich verenigd, om een verkoopprijs voor hun producten te krijgen die *alle* onkosten dekt. De *rechtvaardige handel* wil de boeren de juiste prijs betalen, wat betekent het vergoeden van de investering, de werktijd van de boeren alsook een prijs voor het in stand houden en verbeteren van het milieu en van de sociale structuren. Al dertig jaar ben ik met Indianen van Mexico opgetrokken om hun rechten te doen erkennen en met name het recht op gemeenschappelijke organisatie van het werk. Daarom heb ik mee mogen werken om zich te verenigen in coöperaties en zich zo te verdedigen. Zo hebben zij als actieve leden van UCIRI geleerd hoe hun product, de koffie, uit te voeren zonder tussenhandel en zonder de hulp van liefdadigheidsinstellingen. Zij hebben geleerd hun contracten op te stellen en hoe hun biologische koffie te verkopen. Er is een prijsvariatie mogelijk geworden dankzij de rechtstreekse verkoop, de sociale meerkosten en een toeslag voor de biologische teelt. Van te voren wordt een minimumprijs vastgelegd om voor de landbouwers regelmatige inkomsten te verzekeren. Toen de marktprijs tussen 2000 en 2005 op 45 cent per kilo stond, heeft dit stelsel een belangrijke rol gespeeld

als een soort schokbreker door hen 121 cent te garanderen, dus het drievoudige. Dat komt voor een kleine coöperatie neer op per jaar een miljoen dollar extra inkomen.

Op deze manier zijn de inkomsten van de aangesloten boeren behoorlijk gestegen: een verdubbeling in tien jaar. Zij hebben bepaalde projecten tot een goed einde weten te brengen: hun woonomgeving en het vervoer verbeteren, een infrastructuur opbouwen en een eigen bank voor microcredit tot ontwikkeling gebracht. Tegenwoordig voelen zij zich in de ware zin van het woord eigenaar, verantwoordelijk en minder onzeker over hun toekomst. Een ander wezenlijk aspect van de *rechtvaardige handel* is de democratische opzet van de coöperaties door de boeren zelf rond de organen die het beheer en het toezicht uitoefenen.

In 1989 heb ik in Nederland samen met een vriend Nico Roozen, het eerste kwaliteitskenmerk van *rechtvaardige handel* in het leven geroepen onder de naam 'Max Havelaar'. Daarna heeft het verschijnsel zich ontwikkeld in tientallen andere landen met als doelstelling een markt in het leven te roepen en te ontwikkelen die alle verantwoordelijken omvat: producenten, consumenten en industriëlen. Zo zijn wij van het protesteren tegen een onrechtvaardige markt overgegaan naar een reëel, concreet alternatief, het voorstel van de *rechtvaardige handel*. Alleen maar protesteren heeft geen zin als men geen praktische oplossingen aandraagt om de toestand daadwerkelijk te veranderen. Het is een revolutie, maar een vreedzame, die met een constructief voorstel het dominante systeem uitdaagt dat berust op winst en op de heersende klasse. Hiermee stellen de producenten hun eisen en vechten ze voor een andere manier van handel drijven, voor een andere economie waar het niet alleen maar gaat om hoeveelheden en winst, maar een econo-

mie die rekening houdt met de waardigheid van alle spelers in de keten. Alle regels van deze nieuwe markt moeten zich langzaam maar zeker ombuigen naar dit basisprincipe. Juist daarin vormt de *rechtvaardige handel*, 'Fair Trade', niet alleen een fundamentele kritiek op het neoliberale stelsel maar biedt een voorbeeld voor een heel andere economie en markt.

Het idee van een rechtvaardige markt berust op kwaliteitsproducten, die verkocht worden voor een vaste prijs met daarin een premie voor sociale rechtvaardigheid en bescherming van het milieu. Dit idee is voortgekomen uit de gedachte van een nieuwe economie waarin boeren, kleine ondernemers en arbeiders op eenzelfde manier worden beloond volgens de inspanningen (het aantal uren en het zweet) die zij hebben geleverd om een product te realiseren. Er zijn zoveel personen, multimiljoeners, politici, ambtenaren, die een salaris ontvangen vanwege hun positie en niet vanwege hun prestatie, dat het een juiste omkering van zaken zou zijn. De rechtvaardige markt is uitgedacht om dit alles te veranderen en beloningen in verhouding te brengen met de verleende inspanningen. Daarnaast ook dat de voorkeur wordt gegeven aan organische producten om bescherming te bieden aan het milieu, aarde en rivieren, lucht en oceanen. Zoals Oscar Lafontaine zei: "Het is het hart van de *rechtvaardige handel*. En dit hart klopt links."

In zijn ruimste betekenis moet de *rechtvaardige handel* het iedereen mogelijk maken om uit de misère te geraken en een waardig leven te leiden, niet om rijk te worden. Overigens gaan de baten van de *rechtvaardige handel* naar de leden van een gemeenschap, maar ook naar de bevolking in de omgeving. De beginselen van de rechtvaardige markt zijn levensvatbare alternatieven om een nieuw systeem in het leven te roepen waarin ieder-

een zijn plaats heeft, toegang tot gezondheid, school, inkomen en werk. Het model van de neoliberale markt brengt uitsluiting met zich mee en alleen de sterksten kunnen overleven in die wereld van allesoverheersende competitie. Daarom hebben wij sinds meer dan twintig jaar geprobeerd om een andere markt te ontwikkelen die de grote tekortkomingen van het neoliberale stelsel wijzigt en verbetert.

Het voorstel van deze markt is om sociale en solidaire ondernemingen op te richten, waarin bewuste en verantwoordelijke consumenten op mondiaal niveau meedoen. Spreken over een dergelijke economie is niet medelijden hebben met straatarme mensen, maar hun levenswijze begrijpen en hen respecteren. Tegenover een economie van de hebzucht die hen uitsluit, hebben zij een systeem ontwikkeld waarvan zij deel uitmaken en dat een meer rechtvaardige verdeling organiseert.

Als we dat vergeten, kunnen we alleen maar proberen de nadelige kanten van het overheersende systeem weg te poetsen. Daarom moet de economie van solidariteit een andere dimensie aannemen en in de toekomst alles vanuit een veel breder gezichtspunt bezien. Want het wezenlijke van het menszijn is veelzijdigheid en niet eenzijdige gerichtheid op winst. Die ene wiskundige, wetenschappelijke, rechtlijnige gedachte om het tegenovergestelde te geloven, was een geweldige vergissing.

De *rechtvaardige handel* is de invoering van een andere vorm van medelijden en erkenning in een maatschappij waarin deze waarden steeds meer afwezig zijn. Niet uit moralisme maar eenvoudig uit eerbied voor menselijke wezens. De *rechtvaardige handel* heeft voorwaarden geschapen zodat er wat geluk op deze aarde komt, maar dan een werkelijk geluk, geen schijn geluk zoals de consumptiemaatschappij wil doen geloven door aan te

zetten tot kopen en steeds meer rijkdom. Daarom moet er in het heersende kapitalistische systeem een fundamentele correctie worden aangebracht. Het kapitalisme brengt zijn eigen hel voort. Maar die hel is niet in het hiernaamaals en ook niet bij 'de anderen' zoals Sartre schreef. Die is hier op deze aarde.

De *rechtvaardige handel* schept voorwaarden voor solidariteit, erkenning en empathie voor een andere wereld, een plaats van hoop, van overleven. Het is een menselijke proeftuin om te zien hoe de allerarmste personen zich kunnen redden; een plek waar wij zo veel mogelijk het maken van armen en slachtoffers beperken, waar zo weinig mogelijk mensen aan hun lot worden overgelaten: een aangename wereld met minder conflicten. Deze wereld komt van onderop, van het in beweging brengen van gezond verstand en het vernuft van de armen. Zij geven niet op. Zij verdedigen wat voor hen van levensbelang is. Ieder mens wil overleven tenzij hij/ zij in de war is.

Producten kopen van de *rechtvaardige handel* is met de portemonnee stemmen voor een andere wereld en daardoor ook erkennen dat het mogelijk is. De *rechtvaardige handel* is geen vermomde liefdadigheid. Hij is uitgedacht voor zowel producent als consument. Het is een constructieve keuze die iets nieuws schept. Mensen die het zat zijn niet te weten waar liefdadigheidsbijdragen of ontwikkelingshulp naar toe gaan, hebben voortaan de kans iets nuttigers te doen. De '*charity business*' hangt veel mensen de keel uit en de *rechtvaardige handel* biedt een alternatief voor degene die echt iets wil doen: bouwen aan een rechtvaardiger wereld. Dit betekent eerlijkheid van het begin tot het einde van de keten. En het dominante systeem van de consumptiemaatschappij stort in als de consument zijn twijfels heeft, het berust alleen op blind vertrouwen.

En het werkt!!

Wij hebben veel geleerd sinds de eerste stappen op de weg naar de *rechtvaardige handel*. Zeker, er kan nog veel worden verbeterd. Maar een van de gunstige gevolgen is het vermogen van de boeren om zich te verenigen in gemeenschappen, hun waardigheid te hervinden, hun politieke rechten terug te krijgen, sociale verbanden te herstellen en het inkomen van de Indianen te laten groeien met 100%. Het is van één dollar gestegen naar twee. Meer dan het ooit is geweest, al is het nog te weinig.

Hun vereniging heeft de voorwaarden geschapen om fatsoenlijk te kunnen overleven waardoor ze beter de crisis het hoofd konden bieden. De sociale projecten, de in tien jaar aangebrachte verbeteringen, de door de overheid aangelegde wegen, de vestiging van gezondheidscentra, de samenwerkingsverbanden om wat onontbeerlijk is om te leven goedkoper te kunnen verkrijgen, dit alles heeft het bestaan van de boeren minder gevoelig gemaakt voor de strop van het kapitalisme. Basisgoederen bereiken voortaan de allerarmsten terwijl ze vroeger een of twee dagen moesten lopen om ze te gaan kopen. En in dezelfde tijd krijgen ze een hogere verkoopprijs voor wat zij verbouwen. In een periode van ingrijpende crisis zoals we nu meemaken, dient de *rechtvaardige handel* om voor de allerarmsten de gevolgen ervan te beperken.

Wij hebben ook een coöperatie ontwikkeld voor microcredit, maar met het geld van de leden van de organisatie. De dorpsbewoners geven er zelf leiding aan, het betreft geen organisatie die hun van boven is opgelegd. Er is dus werkelijk vooruitgang gemaakt, ook al kan men dit eigenlijk geen echte economische ontwikkeling noemen. Beschaving, saamhorigheid, het sociale is voor-

uit gegaan, en ook technieken, rechten, opbrengsten, maar uitsluitend dankzij de inspanningen van de Indiaanse kleine boeren die hun krachten hebben gebundeld. Met elkaar slagen zij erin om zaken te verwerklijken die zij zich individueel nooit hadden durven indenken. De erkenning van de kleine boeren door de politiek is ook hierdoor voortgekomen. Twintig jaar geleden werden de Inlanders beschouwd als rare wezens, ook in de steden in de buurt van hun woonomgeving. Tegenwoordig weet iedereen wat deze boeren tot stand hebben gebracht en wat dit betekent. Hun producten liggen duidelijk vooraan in de schappen van de supermarkten van alle westerse landen en in de lokale winkels in de buurt en de kwaliteit van hun manier van werken wordt erkend. Op waardige wijze hebben deze uitgeslotenen van vroeger hun lot in eigen hand genomen en zo zijn ze echte medespelers geworden in de economie. Hierop steunend slaan zij de handen ineen en langzaam aan verwerven zij vertrouwen in hun bekwaamheid. Zo weten zij zich steeds beter in te voegen in hun omgeving. Vroeger verwachtten zij van regionale en nationale regeringen oplossingen voor hun problemen. De *rechtvaardige handel* heeft hun de middelen in handen gegeven zichzelf te redden met een echte zelfstandigheid, economisch, cultureel, maar ook politiek.

Dat heeft de onderbevelhebber Marcos willen doen in Chiapas. Hij is opgestaan om te zeggen: "Wij zijn Indianen en al eeuwenlang bewoners van dit land. Wij zijn volwaardige burgers, maar evenzeer Indianen." Maar zoals talrijke landen is Mexico niet een maatschappij met werkelijk meerdere culturen. Er wordt dus geweigerd om het eigen bijzondere karakter te erkennen van de inwoners van Chiapas, Oaxaca, Guerrero, dominante Indianenstaten. Die blijven behandeld worden als volstrekt onbelangrijk. Toch maken zij deel uit van een en dezelfde

maatschappij. Dat is ook de voornaamste eis van het 'zapatisme'. Dat moet niet gezien worden als een strijd om de macht van minderheden, maar juist de wil te leven als de anderen en gelijke rechten te hebben. Wij hebben vanuit Uciri contact met hen gehad. Eigenlijk voeren wij dezelfde strijd, maar met andere middelen. Zoals Gandhi ben ik niet voor geweld. Ik heb nooit gedacht dat verzet met wapengeweld iets goeds kan brengen. Erkenning van verscheidenheid is de beste manier om conflicten te voorkomen. Gebrek aan erkenning roept geweld op. Als de maatschappij sommige groepen niet erkent, dan roept dat frustraties op. Van boven af opgelegde keuzes verstoren het evenwicht zoals bij voorbeeld de stichting van de staat Israël door de Engelsen zonder rekening te houden met de Palestijnen. De Engelsen gaven de strijd op toen het conflict uitbrak tussen Israëliërs en de Palestijnen, de oorspronkelijke bewoners van het land. Het is een tekort in redelijkheid die de oplossing van het probleem uiterst moeilijk maakt, zo niet onmogelijk, want men heeft één partij verloochend. Zo ontstaat de slachtoffering van de zondebok, wat kennelijk onontbeerlijk is voor de ontwikkeling van het geheel. Hun eisen bedreigen tegenwoordig de overheersende maatschappij.

De duivel kleedt zich als multinational

In het begin van de *rechtvaardige handel* hebben wij aansluiting gezocht bij de gewone alternatieve markt, kleine winkels en enkele ondernemingen die dezelfde druk voelden als wij om in de markt te blijven. Het zijn vindingrijke ondernemingen, bij de tijd, die knap proberen te vechten tegen de grote ondernemingen. Toen wij, eind jaren tachtig, in Nederland begonnen met de *rechtvaar-*

dige handel, hebben we terstond gemerkt dat de multinationals, die hooghartig in het kapitalisme geloofden, probeerden ons de weg af te snijden door zich als maffia op te stellen. De kleine koffiebrander die met ons wilde samenwerken, werd door deze multinationals bedreigd met het intrekken of onthouden van orders en opdrachten.

Gelukkig bestaan er ondernemers en familiebedrijven in de hele wereld die zich bewust zijn van de noodzaak de winst te delen en bij de productie het milieu te sparen. Maar wat mogelijk is in kleine ondernemingen op menselijke maat, is onmogelijk bij multinationals waar de aandeelhouders de grootste vinger in de pap hebben. De enige beweegreden voor hen is een altijd groeiende winst, efficiëntie en macht. De kleine ondernemers staan niet onder die druk, ze durven meer, kunnen risico's nemen en werken in bepaalde gevallen efficiënter dan grote ondernemingen. Wanneer Nestlé of andere transnationale bedrijven zoals Kraft beweren dat zij voor 1% doen aan *rechtvaardige handel*, dan is dat in feite alleen vanuit het oogpunt van PR om zo de overige 99% van hun handel te bevorderen. Als zij ons komen opzoeken dan is dat om ons te gebruiken als dekmantel. Wij zijn voor een andere verdeling van winst, niet tegen winst. Er zijn volop voorbeelden in de wereld van ondernemingen waar aandeelhouderschap van werknemers is ontwikkeld en het werkt.

Wij zijn van nature geroepen om ons te verstaan met kleine spelers die door de grote spelers onophoudelijk dreigen te verliezen wat ze hebben. Alleen met kleine of middelgrote spelers kan de *rechtvaardige handel* werken. Grote ondernemingen zijn verblind door hun markt-aandeel, hun trots en hun macht; zij kunnen zich niet voorstellen dat vernieuwingen van elders komen. Wij zijn niet tegen multinationals want wij hebben altijd onderhandeld met de tussenhandel, zelfs als het maatschappijen

betrof die in meerdere landen waren gevestigd. Wie wij als koffieboeren uitsluiten zijn Nestlé, Kraft, Sarah Lee, Procter and Gamble of Ecom die de grondstoffen zo goedkoop mogelijk gebruiken en ze weer verkopen waarbij ze winstmarges rechtstreeks over de ruggen van de producenten verkrijgen. Dezelfden die de *rechtvaardige handel* ervan hebben beschuldigd de markt te verstoren met de minimumgarantieprijs van koffie. Daarna hebben Nestlé en anderen hebben daarna van alles gedaan, om het kwaliteitskeurmerk Max Havelaar te verkrijgen. Hun doel was binnen te dringen in het stelsel vanaf het ogenblik dat de rechtvaardige markt 2 of 3% had bereikt, het van binnen uit te bekijken, te infiltreren. Eenmaal binnen hebben zij hun eigen(!) milieukwaliteitskeurmerken ontworpen, ingegeven door de gedachten van de *rechtvaardige handel* zonder de onderliggende grondslagen ervan te eerbiedigen. In hun ogen verstoort Max Havelaar de markt en dwingt tot prijsverhoging. Omdat zij zich niet hebben kunnen verzetten tegen de bloei van Max Havelaar hebben zij het keurmerksysteem misbruikt door hun eigen waarmerk te ontwerpen zonder dat ze het financieel waarmaken. Want het is ondenkbaar voor een multinational dat een kleine rechtvaardige markt de wetten van het marktmechanisme aan de kaak stelt. Dat de koffie van de erkende kleine boeren tegenwoordig 5% van de koffiemarkt vertegenwoordigt, is voor hen onverdraaglijk. Om dit te veranderen zou de duivel zich moeten bekeren. Ik ken hem en ik zeg u: het is niet gewonnen.

Kleine filosofie van de arme

Maar er is hoop gelegen in de waarden, die gedragen worden door de armen, door de mensen van on-

derop, door de beroofden. De boeren en de klasselozen van de hele wereld bezitten een beschaving die anders is. Die ontsnapt aan de vaste, kenmerkende westerse eigenschappen en aan de waarden die de steden en de consumptiemaatschappij belichamen. Zij passen niet in de hokjes van de moderne maatschappij. Zij zijn in zekere zin premodern, dus authentiek. Als de boeren op uitnodiging op bezoek in het Westen komen, voelen ze zich niet thuis. Zoveel overdaad brengt hen in verlegenheid. Zij voelen zich beter op hun gemak op hun eigen land, met hun traditie, menselijker, met meer eerbied voor elkaar, minder anoniem. In de ver ontwikkelde steden voelen ze zich als dieren in een kermisachtige omgeving, in een soort dierentuin. "In welke wereld zijn we?" vragen ze zich af. Meestal luidt hun antwoord: "Het is een volkomen onechte wereld!" Vooral als ze deze bewoners menen te horen zeggen: "Maar die armen, ze moeten geholpen worden, hen moet worden duidelijk gemaakt dat een andere wereld mogelijk is. Zij moeten wel erg ongelukkig zijn terwijl wij mogen leven in harmonie met de natuur."

Tegelijk weten we dat volkomen in tegenspraak hiermee, de uitgebuitenen paradoxaal genoeg de moderne maatschappij mogelijk hebben gemaakt. De arbeidersklasse wordt gevoed door de vruchten van het platteland. En de productie- en dienstensector ook. Toch is de maatschappij van vandaag bang voor boeren, armen en paria's. Het ergste is dat men zich bewust is van de armoede op het platteland en in de voorsteden, temeer omdat het alleen maar erger wordt. Maar er heerst een negatief vooroordeel ten opzichte van al die mensen die men beschouwt als leeglopers, slecht gekleed en onaangepast, die bovendien soms een moeilijk te begrijpen taal spreken, plat praten of een eigen Indiaanse streektaal.

Toch is eeuwenlang de rijkdom van de moderne tijd voortgekomen uit de armen zoals sap uit een citroen wordt geperst. Daarom zijn de boeren soms niet zo enthousiast bij de gedachte aan moderne dingen. Ze zijn terecht wantrouwend bij de gedachte aan vooruitgang die hun nooit ten deel valt. En het zijn altijd anderen die profiteren van hun landbouwproducten zoals bijvoorbeeld de groothandel of makelaardij. En de boeren weten dat goed. Dan zoeken zij uit wat de handelsmarge is en proberen zij een betere prijs te krijgen in de directe handel. Zij willen niet meer worden uitgebuit door de bazen, door de steden, door het Noorden. Ze zijn afhankelijk van talrijke productieprocessen: de tijd en 'de gang van zaken.' Het moderne leven brengt voor hen geen ontwikkeling mee, het houdt hen vast in een zekere staat van permanente afhankelijkheid. Want als het jaar slecht is, zijn ze alles kwijt. De armen zien dus niet wat er voor goeds ligt in vooruitgang. De boeren houden van hun grond, hun producten, hun koeien; ze hebben een intieme band met de natuur en de wereld om zich heen. De maatschappij heeft zich dus zo ingericht dat de inwoners van de steden de opbrengst van de landbouw goedkoop wordt aangeboden om de voedselvoorziening veilig te stellen en de productiekrachten te laten functioneren. Men moet stoppen met subsidies en de juiste prijs betalen aan de producenten. In Europa krijgt elke koe per dag twee keer meer subsidie dan een boer in Mexico of Brazilië per dag verdient. Dit stelsel is ingevoerd om arbeiders te verzekeren van zo goedkoop mogelijke grondstoffen en om de sociale vrede te bewaren. Sinds de Tweede Wereldoorlog worden de boeren geringschat en men houdt ze op een ondraaglijke manier onder de duim. Levensmiddelen komen wel degelijk van het platteland. Kleine boeren zijn dus onmisbaar voor het overleven van de steden.

Bovendien is er de druk van de producenten van biobrandstof die voortaan een deel van de oogsten opkopen om de benzinetanks te vullen. Dit leidt tot heel vreemde toestanden. In 2009 is Mexico zo gedwongen geweest om met subsidie van het Noorden vanuit de Verenigde Staten maïs in te voeren, terwijl het land zelf vroeger maïs heeft uitgevoerd. Dat alles omdat er in andere landen goedkopere producten worden gevonden. Maar alles bij elkaar genomen is het volkomen dwaas. Niemand heeft tijd genomen om de weerslag van dergelijke beslissingen te berekenen op het gebied van het milieu, de politiek en de samenleving. Dat is nu echt een gebrek aan logica in het marktwezen! Daarom kunnen we geen vertrouwen hebben in die 'onzichtbare hand' die geacht wordt de markt te regelen. Het werkt niet, het is een hersenschim. Het is zelfs ongerijmd om voedingsmiddelen te benutten voor biobrandstof terwijl miljoenen mensen niet genoeg te eten hebben en de boeren nooit de winst van hun opbrengst zien. Of niet soms?

III EEN ANDERE WERELD IS MOGELIJK

Zich verzetten is ook: goede voorstellen doen

De ervaring van 1968 heeft mij geleerd dat het geen enkele zin had te protesteren als er geen geloofwaardige alternatief bestond, met tastbare voorstellen om de kwalen van de tijd te verhelpen. De toekomst wordt niet opgebouwd vanuit de kreten tegen alle problemen van het heden. Daarom heb ik deze 'slogan' uitgedacht die klinkt in mijn gemeenschap in Mexico: "Wij gaan door met protesteren, maar tegelijkertijd zullen wij doorgaan met voorstellen." De andere markt, verschillend van de tot nu toe gebruikelijke, is een wezenlijk onderdeel van deze beweging van protest en voorstel.

In tijden van crisis, vandaag en altijd is een grondige herwaardering van de gang van zaken in de economie niet alleen noodzakelijk, maar vooral dringend nodig. Het is onvermijdelijk om ons de vraag te stellen: welke economie die sociaal en solidair is met wie zijn uitgesloten, willen wij? Anders gezegd: welke vorm van maatschappelijke economie biedt niet alleen kansen tot overleven aan soms zelfs bedreigde miljoenen armen maar ook de nadruk legt op een nieuwe economie. Tot iedereen zeg ik het nogmaals: deze nieuwe economie bestaat, maar wordt nog niet erkend. Want de armen kunnen zeker wel produceren, overleven, leven, vechten en zich organiseren. En hun wijsheid is soms belangrijker dan die van die operettewetenschappers. Hun competenties zijn hetzelfde als die van de rijken. Maar deze '*Bonsai people*', zoals Mohammed Yunus ze noemt, hebben echt moeite om uit de pot te groeien waarin ze zijn vastgehouden om te voorkomen dat ze te snel groeien.

Nu de markteconomie heeft laten zien dat deze niet in staat is de problemen echt op te lossen, wordt het tijd die markt te disciplineren. Mijn wensen tot ontwikkeling ervan bevatten vijf stellingen:

- 1. economie is er ten dienste van mensen en niet omgekeerd;**
- 2. ontwikkeling wordt afgemeten aan mensen en niet aan zaken en geld;**
- 3. groei en ontwikkeling zijn twee verschillende dingen; ontwikkeling gaat niet per se door groei;**
- 4. geen enkel economisch proces kan zich voltrekken in de marge van wat ecosystemen leveren;**
- 5. economie is een onderdeel van een groter begrensd en gesloten geheel, de biosfeer; dus is on-eindige groei een onmogelijkheid.**

Het is dus tijd dat de hele wereld de beginselen erkent waarop het succes van microcredit en *rechtvaardige handel* is gebaseerd. Tot nu toe onhoorbare stemmen hebben ruimte gevonden om verschillende gedachten tot uitdrukking te brengen. Het gaat er nu om ernaar te luisteren en er consequent naar te handelen. Pogingen een uitweg te ontdekken bestaan en we zijn ze tegengekomen. Ik heb een model van solidariteit uitgedacht dat berust op een sociale economie. Ik heb *niet* geprobeerd 'solidariteit' dwingend op te leggen aan het economisch systeem of neer te zetten als centrale gedachte ervan, en nog minder 'liefdadigheid'. In de marge van de gewone economie is het ons gelukt om nieuwe vormen van ruilhandel in het leven te roepen. We hebben aangetoond dat de armen, die zijn uitgesloten, geen kant-en-klare oplossingen verwachten maar dat zij zelf de oplossingen bedenken voor hun toekomst. Alleen onder deze voorwaarde kunnen zij, die tot nu toe het gevoel hadden door de wereldmarkt aan hun lot te zijn overgelaten, vandaag

en morgen een echte rol gaan spelen.

Deze tastbare verwerkelijking van de theorie van de *rechtvaardige handel* gaat veel verder dan het kader waarbinnen het is ontstaan. Want het laat ons weer het beeld zien van het gebrek aan welzijn in de westerse consumptiemaatschappij, van zijn mislukkingen, van dat geloof in wetenschappelijke vooruitgang die toch een betere wereld met zich mee zou brengen!? Dat geloof plaatst de individuen tegenover een economisch materialisme, dat ontdaan is van geestelijke waarden en de maatschappij laat terugvallen in individualisme en een sektarische kuddegeest. *Rechtvaardige handel* bevraagt mondiaal de grondslag van de huidige economische theorieën en hun ontwikkeling. Al twintig jaar daagt de *rechtvaardige handel* het neoliberale stelsel uit en probeert het de soms vernietigende gevolgen ervan te beperken.

Er moet een nieuw, wezenlijk sociaal systeem komen, dat nieuwe ruimte schept voor handel, waarin alle betrokken partijen zich kunnen vinden en dat economische slavernij terugdringt. Dat moet in de plaats komen van het huidige stelsel waarin de hersenschim van het marktdenken zoveel mensen tot slavernij dwingt. In deze samenhang kan de *rechtvaardige handel* een weg laten zien die leidt tot een ombuiging van het economische stelsel door in het hart van de samenleving de mens weer centraal te plaatsen en daarmee dus ook democratische en sociale ontwikkeling. Het kan wijzigingen aanbrengen in de ruilvoet door het bewijs te leveren dat het nieuwe ruimte schept voor een economie die leefbaar is voor producenten en acceptabel voor consumenten. In tijden van crisis blijkt de desorganisatie van de wereld-economie onhoudbaar behalve voor wie voorzorgsmaatregelen hebben weten te nemen. Dat hebben wij gedaan. Wij vragen niet meer om solidariteit, maar wij hebben het

gereedschap van een andere, leefbare wereld gesmeed waarin opbrengst en winst niet meer de enige waarden zijn. Wij wijzen het marktdenken en de markt *niet* af, alleen al om het feit dat wij er deel van willen uitmaken. Maar wij willen een andere markt, menselijk, democratisch en sociaal. Wij staan evenmin op tegen alle grote multinationals (alleen bepaalde) om de eenvoudige reden dat wij proberen op waardige wijze een plek te vinden in de markt door een minimum aan democratie te eerbiedigen. Wij zijn niet op zoek naar een zondebok: wij willen juist een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van het huidige stelsel en van zijn wetten.

‘Social business’ in plaats van ‘charity business’

Vanuit allerlei invalshoeken, politiek, economisch, cultureel of maatschappelijk, heeft de *rechtvaardige handel* sinds het begin van de jaren tachtig zijn welslagen en duurzaamheid bewezen. Iets werkelijks, tastbaars is bezig een aanzienlijke omvang aan te nemen. Tegenwoordig zijn er inderdaad meer dan een miljoen families die profiteren van het systeem Max Havelaar. Dankzij hun vastberadenheid, hun inzicht, hun vindingrijkheid kunnen duizenden mensen zich redden zonder financiële hulp van de westerse landen. De *rechtvaardige handel* heeft het bewezen. Er is geen noodlot dat leidt tot vernedering, tot armoede van de een of tot maatschappelijk verzet van de ander. Wereldwijde wanorde kan verdwijnen.

De *rechtvaardige handel* heeft het bewijs geleverd dat het beter regelen van de verhoudingen tussen mensen een nieuwe kijk op de wereld mogelijk werd. Al die wereldburgers die hun toekomst weer in eigen hand hebben genomen zijn er het levende bewijs van. Zo hebben al

diegenen die meedoen in de *rechtvaardige handel* zichtbaar gemaakt dat er uiteindelijk een intrinsiek verband bestaat tussen de maatschappelijke kosten, de kosten van de producent, van het milieu en van het product. Want het is evident dat de markt ten dienste moet staan van mensen en milieu en niet omgekeerd. Daarom zijn wij medestanders gaan zoeken rechtstreeks bij de consumenten.

Wij zullen voor langere tijd uit de crisis en de economische malaise geraken als we deze derde weg gaan bewandelen die de diepere oorzaken ervan aanpakt en niet alleen de symptomen. Het zijn geen droombeelden, maar nuchtere en duurzame inzichten die beogen van binnen uit het kapitalistische stelsel te hervormen om de wereld beter en rechtvaardiger te maken.

De markt van de *rechtvaardige handel* is niet meer een noodzakelijke ontwikkeling van het kapitalisme, maar wordt een dringend gewenste oplossing. Men kan het aanduiden als een revolutionaire ontwikkeling of als postkapitalisme. Men verandert de regels: maatschappelijke kosten, omgevingskosten, productiekosten, verjonging van de arbeidskrachten, dat alles moet voortaan deel gaan uitmaken van de prijsvorming van een product of dienst. Deze werkwijze berust op de instelling van een internationaal stelsel. Daarvoor moeten markten worden geopend en een zo groot mogelijke deelname worden bereikt.

Een alternatieve stroming

In dezelfde tijd dat de *rechtvaardige handel* in omvang toenam, zijn talrijke andere mondiaal denkende bewegingen opgekomen. Er zijn mogelijkheden tot overstappen en uitruil. Met de doodsstrijd van het kapitalisti-

sche stelsel en de opkomst van het armoedevraagstuk geven mensen zich meer rekenschap van de warboel van het stelsel. Er is een groeiende betrokkenheid bij het leed dat de planeet en zijn bewoners treft. Veel mensen sluiten zich aan bij organisaties omdat ze weten dat zij op zichzelf alleen niet veel kunnen doen. Alle rampen en oorlogen die zich voordoen, grijpen talrijke burgers aan die het zat zijn en die ten slotte gaan zeggen dat ze niets meer te maken willen hebben met dat gedoe. Wat regeringen weigeren te doen voor mensen wordt steeds meer gedaan door sociale bewegingen, organisaties en ondernemingen, die hun verantwoordelijkheid nemen door te streven naar een andere wereld: de internationale gemeenschap roept zijn eigen tegengif op.

Na de jaren tachtig, die vanuit dit oogpunt een geweldige janboel zijn geweest, hebben de jaren negentig een enorme omslag met zich meegebracht. In dat opzicht is Seattle een belangrijk ogenblik geweest voor de vorming van een internationaal bewustzijn, Genua net zo. Steeds vaker hebben meer mensen uiting kunnen geven aan hun ergernis en ongeduld met de wanverhoudingen in de wereld en de totalitaire instellingen. Deze laatste worden geacht de wanorde te regelen, maar intussen zijn ze dat zelf: het Internationaal Monetair Fonds, de Wereld Handels Organisatie. Wat mij persoonlijk betreft, komt mijn maatschappelijk geweten voort uit de Vietnam oorlog. Ik vond het onzinnig en het heeft mij er toe gebracht veel vragen te stellen. Hetzelfde is gebeurd sinds de oorlog in Irak in het begin van de jaren negentig tot de bezetting van Amerika in Afghanistan. Ik denk aan Abou Ghraib en hoe plotseling jong en minder jong duidelijk blijkt gaven van hun verzet tegen dat alles. Ook de publieke opinie in Europa heeft geen geheim gemaakt van zijn verzet tegen de oorlog in Irak. Dat alles heeft de op-

komst van verschillende stromingen begunstigd, die eigenlijk allemaal dezelfde woede lieten zien. De opkomst van de *rechtvaardige handel* als een georganiseerde beweging heeft ook de gedachte versterkt dat andere bewegingen, zoals die voor het milieu of voor de rechten van de mens, zich konden versterken en bestaan. Het geheel werd vergezeld door academici die steeds meer belangstelling tonen voor de *rechtvaardige handel*. Niet meer te tellen is het aantal uitgaven over het onderwerp, niet te onderschatten de kwaliteit, van de universiteit van Bologna tot die van Leuven en bijvoorbeeld de faculteit van Toronto waar een complete afdeling is gewijd aan de *rechtvaardige handel*. Het is geen propaganda want de werken zijn afkomstig van onafhankelijke onderzoekers. De wereld van de academici is een heel sterke, stuwende kracht voor het bevorderen en kritisch bewaken van de *rechtvaardige handel*.

Maar het is vooral de basis die het geheel van deze bewegingen een krachtige aanzet heeft gegeven en hun bloei heeft bevorderd om democratie weer terug te krijgen van de elite en plaatselijke machthebbers die zich er meester van hadden gemaakt. Dat alles heeft een nieuw en vruchtbaar platform geschapen dat beoogt zich mettertijd nog te versterken. Maar een bijkomend effect van de opkomst van een publieke tegenbeweging en bewustwording is de onderdrukking door plutocratische staten die de macht willen behouden.

Dit gaat samen met een brede beweging die zich rekenschap geeft van wat er op het gebied van het milieu en de maatschappij allemaal op het spel staat. (Onder andere Al Gore, Michael More, Yann Arthus-Bertrand, Nicolas Hulot). Deze woordvoerders roepen op de wereld en zijn regels te veranderen en dat is heel goed. Maar tussen Greenpeace en Gore is een grote groep instellin-

gen waarvan de doelstellingen niet altijd op hetzelfde doel gericht zijn. Niettemin stellen zij steeds vaker nauwkeurige omschreven oplossingen voor. Ze laten beetje bij beetje het gebruik van mooie woorden vallen dat als een soort vogelverschrikker functioneerde. Steeds meer waarschuwen ze tegen de fouten van het kapitalisme en willen echt iets doen.

Voor dit doel moet een burgerbeweging degenen oproepen die van goede wil zijn en haalbare alternatieven hebben. Ik geloof dat iedereen, elke consument en deelnemer aan de *rechtvaardige handel*, zijn taak moet vervullen en zijn rol moet spelen. Zoveel als mogelijk moeten ze samen de inbreng van de *rechtvaardige handel* verbinden met die van andere instellingen, of zij nu betrekking hebben op het milieu of op de sociale verhoudingen. Wij zijn allen deelnemers, consumenten, producenten, dus burgers die door al hun daden meetellen in het leven van de stad en van de markt. Greenpeace, IFOAM (Internationale Federatie van Organische Landbouworganisaties), de organisaties die biologische landbouw verdedigen, de WWF (World Wildlife Fund), de *rechtvaardige handel* en het grote aantal coöperaties dat over de hele wereld heen bestaat: zij moeten bruggen slaan en boodschappen uitwisselen. Wij zijn natuurlijke bondgenoten. Maar dit zijn langlopende processen, die veel tijd vragen.

Mohammed Yunus heeft bijvoorbeeld fabelachtig werk verricht in Bangladesh en elders. Zijn Grameen bank, maar ook zijn Grameen telefoon doen in talrijke landen dienst en zijn model blijft een groot voorbeeld. Maar ik ben het niet eens met zijn kijk op het maatschappelijk kapitalisme als einddoel, een zoete droom, een utopie. Kapitalisme en een sociale maatschappij staan tegenover elkaar, het zijn tegengestelde begrippen. Het

microcredit is van wezensbelang op het platteland en in de voorsteden, maar het bestond al voor Yunus. Het microcredit is onlosmakelijk verbonden met de *rechtvaardige handel*, zij hebben een zeer sterke band. Als dankzij de *rechtvaardige handel* mensen uit de kringloop van ellende geraken, kunnen zij gaan denken aan het verwerkelijken van projecten. Zo hebben wij de boeren aangemoedigd om een deel van de opbrengst in goede tijden van de koffieproductie te beleggen in een kleine coöperatieve bank waarvan zij het kapitaal zelf in handen hebben en die geld uitleent aan de leden van de gemeenschap. Het is de 'Bank van de Hoop' en deze werkt voortreffelijk. Wij hebben op de balans maar 2% 'slechte crediteuren'. Het feit dat Mohammed Yunus het concept verder heeft ontwikkeld, is niettemin belangrijk. Hij heeft iets geweldigs gedaan in een van de armste landen ter wereld. Want heel weinig mensen kunnen geld lenen bij grote banken: kleine bedragen interesseert ze niet. Temeer omdat de meeste mensen geen honderdduizend euro nodig hebben, maar een klein bedrag om een winkeltje te beginnen, om iets te kopen wat ze nodig hebben voor hun activiteiten. Niettemin zijn er grenzen aan het model van Yunus, dat steunt op fondsen die van buiten komen en wel uit het Westen. Naarmate zijn bank groeit, komen er vragen over toezicht, openbaarheid, verantwoordelijkheid ten opzichte van de verleende fondsen, maar ook over zijn fijnmazige banden met het gebied waarvan het zich verwijdert.

Ondanks alle tekortkomingen en tegenkrachten moeten we samenwerken met allen die anders aankijken tegen menselijkheid, welzijn en het menszijn. Ook zelfs met de arbeiders, hoewel de vakbonden waarin ze zijn verenigd, soms meeheulen met het neoliberale stelsel. Wij moeten ons tot elke prijs behoeden voor het gevoel

een soort keurkorps te zijn van sociale milieufreaks; we moeten alle vormen van organisaties uit de hele wereld samenbrengen. Grondige maatschappijvormers zullen alléén niets bereiken. Ondanks verschillen in opvattingen zullen we oecumenisch, wereldwijd, moeten samenwerken. Laten we eerst bezien wat ons verenigt, daarna zullen we ons buigen over wat ons scheidt.

Een duidelijker internet

Nieuwe ontwikkelingen op technisch gebied maken uitwisselingen van gegevens mogelijk die tien jaar geleden nog ondenkbaar waren. Dankzij internet en mobiele telefoon bestaat er een automatische nieuwsvoorziening, ondanks de vele tekortkomingen en negatieve effecten van deze elektronica. Wat zich in Iran heeft voorgedaan, is een goed voorbeeld ervan. Voorstanders van een andere wereld hebben van hun kant schitterend gebruik weten te maken van deze nieuwe communicatiemiddelen die instrumenten kunnen worden om regeringen en multinationals onder druk te zetten. Ze gaan in de aanval tegen de officiële overheersende nieuwskanalen die de burgers verlagen tot 'niets of iets onbelangrijks'. Op het ogenblik bestaat er nog geen uitgebreid platform op internet voor milieu en maatschappelijke vraagstukken. Het zou al een grote stap in de goede richting zijn als alle krachten, alle alternatieve voorstellen, samengebracht zouden kunnen worden op een platform. Dat zou meteen volop ruimte bieden aan democratische uitingen en een opbouwend effect hebben.

Als gevolg van de slechte staat van de bestaande infrastructuur voor telecommunicatie hebben de nieuwe vormen van techniek in de zogenaamde ontwik-

kelingslanden minder invloed dan in de landen van het Noorden. Dit is vastgesteld in meerdere studies. De groei bijvoorbeeld van de digitale technologie maakt dat de landbouwmarkten van het Zuiden meer doeltreffend kunnen werken. Voorheen geïsoleerde boeren kunnen zo op de hoogte raken van prijsschommelingen, kopers benaderen, overdrachtskosten beperken en hun producten voor een betere prijs aan de man brengen. In Kerala bijvoorbeeld - een staat die ligt in het zuidwesten van het schiereiland van India - heeft toegang tot de mobiele telefoon het de vissers mogelijk gemaakt hun inkomsten met 8% te zien groeien.

In Mexico hebben, net als in andere landen en streken, de voordelen van de *rechtvaardige handel* het mogelijk gemaakt dat georganiseerde gemeenschappen zich voorzien van computers en toegang tot internet. Zo hebben zij een beter idee kunnen krijgen van de koersverschillen voor hun producten op de markten en weten ze waar hun concurrenten op inzetten en mee bezig zijn.

In sommige gevallen, zoals in de staat Madhya Pradesh, in India, is hierdoor het inkomen van de boeren met 33% gestegen. Scholing en opvoeding door teleonderwijs zijn mogelijk geworden door nieuwe technieken; die hebben ook de kennis en kunde van de kleine boeren doen toenemen: het weer, vorming, voorlichting, rechtstreekse koop en verkoop. De ontwikkeling van de toegang tot internet voor de meest achtergestelde bevolkingsgroepen is dus een nieuw gereedschap voor hen om te overleven. Het is het bewijs dat deze nieuwe mogelijkheden veel kunnen betekenen voor deze kansarmen. Maar ook al is de toegang tot de mobiele telefonie gemakkelijker dan is dat nog niet altijd het geval met internet. Zoals in Haïti bijvoorbeeld, waar op negen miljoen inwoners er meer dan drie miljoen de beschikking had-

den over een mobiele telefoon tijdens de laatste aardbeving. Maar weinig internet.

De toegang tot computers verbeteren en de armen leren hoe ze te gebruiken is een voorwaarde *sine qua non* om mondige burgers te worden. Zonder dat gaat het niet. Hoogontwikkeld internet in de landelijke gebieden kan een oplossing zijn zoals in het zuiden van Haïti dankzij de gunstige opbrengsten van de *rechtvaardige handel*. Bovendien moet er dus een duurzaam ontwikkelingsmodel worden gevonden om de verbreiding van nieuwe technieken in alle armste delen van de wereld aan te moedigen. Dat is toch eigenlijk het 'summum' want de grondstoffen, die nodig zijn voor de elektronische onderdelen, komen juist vaak uit de bodem van enkele van deze landen.

Geloven om te zien

Het kapitalisme berust op het blinde geloof van makke schaapjes in het systeem op de wijze van Francis Fukuyama. Omgekeerd is het dus onze plicht te geloven dat men de regels van het kapitalisme kan veranderen om de maatschappij beter en rechtvaardiger te maken. Vooral omdat de crises als ongelofelijke versnelling werken die meer mensen er toe brengen zich rekenschap te geven van de slechte gang van zaken in onze wereld en zo een licht werpen op een nieuwe handelwijze.

Toch geloof ik niet in het bestaan van eenzijdige modellen. Ik wijs eenrichtingsverkeer, het rechtlijnige denken af. Je moet altijd vragen en nieuwe vragen blijven stellen. Lokale en regionale tradities en gewoontes geven bewoners van elk land de mogelijkheid hun eigen weg te vinden, een weg die niet noodzakelijkerwijs kan worden

geëxporteerd. Men heeft zo gezien dat in Bolivia, ten gevolge van de eerste verkiezing van Evo Morales, een Indiaanse boer en leider van landelijke organisaties en van de 'Beweging voor het socialisme', in 2005 een andere wereld mogelijk was. Maar wat in Bolivia is gebeurd, een van de armste landen van Latijns-Amerika, voor het overgrote deel bewoond door Indianen, kan niet zo maar in andere landen of streken worden toegepast. De beweging, die is voortgekomen uit het volk, kan wel het voorbeeld geven en alle anderen bewijzen dat zij zelf nieuwe stappen kunnen zetten.

In Bolivia hield de wet geen rekening met de belangen van de boeren en de armen en de staat had alle natuurlijke hulpbronnen en bodemschatten aan multinationals overgedaan. De winsten werden nooit verdeeld onder de bevolking. Onder bescherming van Evo Morales hebben de boeren niet-gewelddadig verzet gepleegd en het land ingenomen door te stemmen voor verandering van het stelsel. Morales is geen radicaal, hij heeft niet alles op gewelddadige wijze genationaliseerd, zoals in Iran of in Zimbabwe, door de multinationals er uit te zetten. Hij heeft geprobeerd betere en gecontroleerde contracten te sluiten die een andere verdeling mogelijk maakten van de winsten uit de olie- en gasexploitatie ten gunste van de armste Bolivianen. Dat alles heeft zich afgespeeld in een betrekkelijke rust en de veranderingen zijn zonder veel botsingen, zonder doden tot stand gekomen. Morales had geen top-down benadering maar een zeer democratische visie. In 2006 heeft hij een referendum georganiseerd om te bezien of de bevolking de maatregelen goedkeurde die hij wilde nemen in hun naam. Wat in Bolivia sinds vijf jaar is gebeurd en wat zich nu nog blijft afspelen, is het toonbeeld van de stille omwenteling die ik de vrucht noem van een lange ontwikkeling.

Morales heeft de grondwet hervormd opdat de democratie sterker zou zijn en, zoals het hoort, zou komen van het volk, van onder. In dezelfde tijd heeft hij de bodemschatten genationaliseerd, inclusief een zeker aantal zaken dat onmisbaar is voor het overleven van het land. In feite genieten het hele land en de staat van nieuwe middelen om plaats te maken voor meer juiste en meer rechtvaardige vormen van politiek. Onder zijn presidentschap is een vierde macht ingesteld die toezicht moet houden op de werking van de democratie en de drie machten, de uitvoerende, de wetgevende en de rechterlijke. In een land, gewend aan dictaturen, is dit een grote stap naar echte democratie. Bovendien is Morales uiterst bezorgd over het milieu.

Gelijktijdig loopt Morales hand in hand met Hugo Chavez in Venezuela die, in tegenstelling tot het beeld dat in het buitenland van hem wordt geschetst, een model heeft ingevoerd dat betrekkelijk veel overeenkomsten heeft met dat van de president van Bolivia. Chavez heeft ook de grondwet veranderd, bepaalde grondstoffen voorbehouden voor de eigen maatschappij, de grond teruggegeven aan de boeren en bepaalde industrieën tot gemeenschappelijk eigendom verklaard. En als gevolg hiervan, omdat hij zekere Amerikaanse belangen schaadt, wordt hij nu met de vinger nagewezen als een gevaarlijke revolutionair. Het is altijd hetzelfde liedje: als je een hond wilt slaan, vind je altijd wel een stok, of niet?

Actieve geweldloosheid tegenover een ultrakapitalistische, liberale en uiterst gewelddadige maatschappij lijkt mij een goed beleid. Massa's op de been brengen, is moreel gezien nog gewelddadiger en politiek gezien nog doeltreffender dan een botsing die het gevaar loopt in bloed te worden gesmoord. Het is heel de erfenis van Gandhi en van de beweging voor onafhankelijkheid in In-

dia. In zijn memoires verklaart Mandela dat het ANC (African National Congress) aanvankelijk voorstander was van gebruik van geweld, maar dat hij na 27 jaar gevangenschap zich er rekenschap van had gegeven dat dit uiteindelijk geen goede oplossing was. Men heeft trouwens kunnen zien dat de overgang na de apartheid, minder geweldloos verliep dan waar velen bang voor waren; het ging veel meer democratisch dan daarvoor gedacht.

Het bruto nationaal geluk

We moeten de wereld steeds opnieuw bedenken, het economisch stelsel een nieuwe basis geven, de modellen hervormen door rekening te houden met hele groepen van de mensheid die aan hun lot waren overgelaten. Zou men niet kunnen bezien of het begrip van het scheppen van rijkdom kan worden vervangen door een ander, ruimer begrip? Bhutan bijvoorbeeld, een klein koninkrijk in de Himalaya, heeft in zijn grondwet het BNG (Bruto Nationaal Geluk) vermeld in plaats van het BNP (Bruto Nationaal Product); dit laatste begrip wordt gebruikt door alle landen ter wereld, om zo de rijkdom van zijn inwoners te kunnen bepalen. Terwijl het BNP een verstandelijk begrip is, zuiver boekhoudkundig, is het nastreven van geluk, het Bruto Nationaal Geluk, helemaal geen onzinnig begrip. De inwoners van Bhutan, die niet willen worden teruggebracht tot eenvoudigweg een getal dat een economische groei of ontwikkeling aangeeft, laten deze indicator berusten op meerdere andere gegevens: bescherming van de natuur, behoud van de plaatselijke cultuur en bestuurlijke verantwoordelijkheid.

Het BNG heeft bijvoorbeeld Bhutan er toe gebracht om te verbieden dat op zijn grondgebied tabak tot

handelswaar wordt gemaakt omwille van de maatschappelijk onbetaalbare prijs. Deze interessante gedachte om op een nieuwe manier het begrip 'voorspoed' zelf te bekijken, vindt internationaal langzaam maar zeker ingang. Het zou verder ontwikkeld moeten worden. In 2005 heb ik in Canada deel genomen aan een internationale ontmoeting met de koning van Bhutan over dit onderwerp. Het is duidelijk dat de ervaring van de *rechtvaardige handel* dezelfde kant op gaat. Het meten van de menselijke ontwikkeling vanuit zo'n integrale totaalvisie, zou betekenen dat regeringen een gelijk belang hechten aan economische groei en aan duurzame ontwikkeling. Dat verplicht ook bewust af te zien van economische winst op korte termijn, bijvoorbeeld verkregen door uitputting van natuurlijke hulpbronnen. Tegelijkertijd moeten meer duurzame en betere wegen worden onderzocht die leiden tot groei. Het idee zelf van het Bruto Nationaal Geluk houdt, net als in de *rechtvaardige handel*, op meer menselijke wijze rekening met onze vraagstukken.

Een wereldwijde regeling van onderop

De grote ramp van Kopenhagen is dat de politieke wil ontbreekt. De Verenigde Naties zijn de internationale instelling die dat alles op zich zou moeten nemen, maar het Noorden en de multinationals willen het niet. Als er besluiten worden genomen die de landen van het Noorden of van Europa niet bevallen, stoppen ze met het betalen van hun contributie; zij willen niet dat de instelling belangrijker wordt, over meer macht en geld kan beschikken. Maar het is de enige oplossing. In het begin zou de VN een instelling zijn die in staat zou zijn om oorlogen en conflicten te voorkomen. De machtige landen hebben er

geen politieke bestaansmacht aan gegeven en dat is het grote probleem van de VN: het is de enige internationale instelling waartoe alle landen ter wereld op voet van gelijkheid zouden behoren. Men heeft het teruggebracht tot een orgaan voor overleg, voor onderzoek naar overeenstemming, zonder de mogelijkheid leefbare oplossingen op te leggen.

Heel het vraagstuk van het milieu heeft veelvuldige vertakkingen. Bij de betrokkenen zijn er twee richtingen: de *'deep ecology'* die van mening is dat men ongerepte gebieden moet handhaven waar de mens niet mag komen. Anderzijds is er een meer verantwoordelijke beweging die zich afvraagt hoe de mens op een verstandige manier kan samenwonen met de natuur, de maatschappelijk ingestelde milieubeschermers. Deze laatsten hebben de oorzaken onderzocht van de klimaatopwarming, vooral gelegen in de uitputting van de natuurlijke hulpbronnen en uitstoot van schadelijke stoffen voor de atmosfeer. Zij zijn bezorgd over de voedselzekerheid en hebben vrij vlug ook de vinger gelegd op het westerse ontwikkelingsmodel. Zij hebben veel gewicht bij het 'Mondiaal Sociaal Forum'.

Ik geloof dat wat zich in de straten van Kopenhagen heeft afgespeeld de teleurstelling is die met zeer redelijke kreten een beroep doet op de noodzaak van een grondige verandering van het economische model en die de huidige marktwerking en neoliberalisme verantwoordelijk stelt. De burgers van de hele wereld doen zeer opbouwende voorstellen aan de regeringen die er niet naar luisteren. Er is vooral een volkomen onmacht van de staten tot het nemen van besluiten die toch onmiddellijk dringend noodzakelijk zijn.

Het is nodig dat brede groepen uit de bevolking voorstellen met nog meer kracht naar voren brengen Dat

brengt met zich mee dat de burgermaatschappij de deelnemende partij vormt bij de besprekingen in de grote topontmoetingen. Het is een van de kernpunten voor verandering. Topontmoetingen kunnen niet alleen maar politieke bijeenkomsten zijn: maatschappelijk betrokkenen moeten ook partij zijn bij een toekomstig Kopenhagen, in Mexico of ergens anders. Zij moeten vooral voorstellen doen vanuit hun ervaringen, uitwegen aangeven vanuit het systeem zoals biologische landbouw, *rechtvaardige handel...* er zijn bergen constructieve ervaringen. Als ze ruimschoots aan de marge van het economisch stelsel bestaan, waarom zou dat stelsel ze dan niet kunnen erkennen? Het zou er versterkt uit te voorschijn komen. Het zou de krachten serieus moeten nemen die soms tegengestelde belangen van de maatschappij vertegenwoordigen.

Mens en natuur moeten leren samen te leven. Vestiging van fabrieken in een vallei heeft honderden kilometers ver invloed op de bossen. Meestal zijn aanhangers van *'deep ecology'* radicalen die geen rekening houden met de bewoners van een gebied. Bewoners in bosrijke streken maken heel vaak de biodiversiteit mogelijk omdat zij hun grond kennen, omdat het hun grond is en dat zij er bijgevolg aandacht voor hebben. Het zou verkeerd zijn deze bevolkingsgroepen te laten vertrekken uit deze streken. In de nog ongerepte woeste natuur konden leeuwen en olifanten goed samen leven. Ik denk dat mens en natuur kunnen samenleven. De mens kan goed regelen en zo een evenwicht bewaren in de gebieden waar hij woonachtig is. Hij heeft namelijk ook recht op overleven. De mens heeft niet minder rechten dan de dieren. Alle twee hebben rechten, maar de een niet meer dan de ander. Er moet een evenwicht worden gevonden in de eerbied voor onze 'moeder aarde' of 'Tierra Madre'

zoals de Mexicanen hier zeggen. Men leeft niet met de mythe van de 'goede wilde', het gaat niet om romantiek, maar om het zoeken naar een model van vreedzaam samenleven, van wederzijdse eerbied en profijt.

Tegelijkertijd moet er diep worden nagedacht om te weten hoe de vervuiling te verminderen. Omdat men het recht heeft adem te halen; omdat overal in de wereld, van Sjanghai tot New York, het aantal auto's en de opstoppingen verstikkend en ondragelijk zijn geworden. Men kan niet van de ene kant een beroep doen op de bescherming van de ijsvelden en van de andere kant vervuilende, overbevolkte wereldsteden zich laten ontwikkelen, die alle regels aan hun laars lappen. De overheid moet tussen beide komen door openbaar vervoer te regelen dat niet vervuult, metro's en bussen, om het te grote aantal auto's te beperken en tegelijk de productie van niet zo vervuilende elektrische voertuigen te bevorderen.

Om dat te laten werken, moet wereldwijde regelgeving van onderaf komen. De beweging mag niet verzwakken. Hoe duidelijker de publieke opinie van zich laat horen en zich verenigt om milieu- en sociale vraagstukken te bespreken, des te meer zullen regeringen hun zorgen ter harte nemen. Het kan jaren in beslag nemen, maar het is voorlopig de enige oplossing: zich manifesteren, voorstellen doen en nauwkeurig omschreven oplossingen met realistische plannen en agenda's bedenken. Momenteel zie ik geen andere oplossingen.

Aanvankelijk waren er in deze bewegingen zowel linkse als rechtse heethoofden, maoïsten en fascisten. Tegenwoordig is er meer overeenstemming, vooral op ethisch en sociaal terrein. Maar op internationaal plan is er geen verenigde milieubeweging die sterk genoeg is om zijn standpunten door te drukken. Tussen Kyoto, Mon-

treal en Kopenhagen liggen vijftien jaar. Dankzij veel onderwijs komt de boodschap over, maar dat is nog altijd niet genoeg. De kinderen worden zich bewust van hun leefomgeving, ze gaan het uitleggen aan hun ouders maar het gaat een mensenleeftijd kosten om de boodschap te verbreiden en de gedragingen echt te veranderen. Dat betekent dus wel: vandaag beginnen!

BESLUIT

Ik heb gedroomd van een andere wereld

Sociale economie bestaat, dat is een feit. Het is tijd dat het officieel en door het grote publiek wordt herkend als een andere vorm die de overheersende economie uitdaagt. Een meer solidaire wereld is mogelijk en urgent, ondersteund door een ethiek van algemeen welzijn dat zorg heeft voor de planeet aarde en de gehele mensheid. Niemand heeft het recht zichzelf toe te eigenen wat allen toebehoort. Dat houdt in een verantwoordelijk en duurzaam gebruik van de natuurlijke hulpbronnen. Dat verplicht eveneens de samenhang van het beheer van de natuur te verbeteren en de band te versterken die het lot verbindt van de mensen en van de planeet die zij bewonen. Talrijke pogingen van de sociale economie zijn met goed gevolg begonnen, vooral die welke betrekking hebben op de *rechtvaardige handel*. Ze hebben zich volgens de beginselen van een biologische landbouw ontwikkeld en een eerlijker verdeling van de rijkdommen.

De denkbeelden die een leidende rol spelen in de sociale en solidaire economie geven aan de economie de plaats die deze in de samenleving verdient. Tot nu toe heeft de economie een overheersende invloed gehad door eenzijdig de keuzes van de mensheid te bepalen. Het is tijd om de mens zijn humaniteit terug te geven en aan de aarde zijn mogelijkheid tot samenleven. Een menselijk wezen is meer waard dan de enkele euro's in zijn beurs of op zijn spaarbankboekje.

Het enig ware bestaat niet, er zijn meerdere wegen die leiden naar een betere wereld. Alle wegen, alle sporen moeten worden onderzocht, geen enkele mag

worden vergeten. Kapitalisme is een eenzijdig gedachtemonster dat geen enkele verbetering, geen enkele kritiek duldt. In het neoliberalisme worden geen vragen gesteld over het erkennen en verbeteren van fouten en er worden geen uitwassen erkend; er bestaat maar één weg, die van de markt. Het is trouwens aan te bevelen geen vertrouwen te hechten aan de valse schijn van de 'maatschappelijke verantwoordelijkheid en die voor het milieu' die multinationals plotseling hebben ontdekt. Het dient alleen maar als een doekje voor het bloeden. Hierdoor laten de grote maatschappijen geloven dat zij een nieuwe weg inslaan, terwijl zij in feite voor zichzelf een nieuw maagdelijk imago creëren, zonder iets te veranderen; zij schuiven goedkoop alle verantwoordelijkheid van zich af voor hun daden uit het verleden, in het heden en in de toekomst.

In werkelijkheid is alles met elkaar verbonden, de *rechtvaardige handel*, het milieu, het maatschappelijke, het economische, het politieke en zelfs ook het microcredit. Dit ontkennen is het leven ontkennen, in essentie zelfs de menselijkheid. Voor allen die betrokken zijn bij de *rechtvaardige handel* is het milieu een kerngegeven. Meer dan vijftig jaar geleden hebben wij samen met een aantal medewerkers, met name kleine boeren, een beeld gekregen van wat we nu de markt van *rechtvaardige handel* kunnen noemen, met kleine producenten. Men kan zich immers niet veroorloven iets voort te brengen dat een juiste prijs voor de boer verzekert maar op de lange duur schade berokkent aan het milieu. En het omgekeerde geldt evenzeer.

Door het ontwikkelen van de *rechtvaardige handel* hebben wij de aanval geopend op maatschappelijk onrecht maar ook op het vraagstuk van de overleving van onze planeet. Alles hangt met elkaar samen. Het onge-

remde kapitalisme heeft al die vervuiling en besmetting van mens en aarde op zijn geweten. Wij stellen oplossingen voor om een deel van het kwaad dat ons treft, te verhelpen. Want de verantwoordelijkheid van komende generaties wordt op het spel gezet. De beweging komt van anderen. Het is nog niet voldoende, maar het gaat vooruit. De arme boeren, de kleine producenten hebben zich verenigd om alles te veranderen want het model dat het ultraliberalisme hen van bovenaf probeerde op te leggen, beviel hen niet. Samen met hen hebben wij een nieuwe markt in het leven geroepen die ontmoeting mogelijk maakt met consumenten die dezelfde intenties hebben.

Regeringen zullen niet van harte uit eigen beweging hun politiek veranderen. Mijn ervaring heeft bewezen dat ze gedwongen moeten worden door hun de weg te wijzen en het voorbeeld te geven. Als honderdduizend mensen met hun wensen de straat op gaan, zullen ze meer gewicht in de schaal leggen dan afzonderlijke personen. Ook de consumenten kunnen hun stem laten horen zoals het succes van Max Havelaar in de hele wereld heeft laten zien.

Ik geloof in de noodzaak een beweging van onder naar boven voor te stellen, er over te spreken en te blijven benadrukken. Producenten moeten dit doen, consumenten eveneens, zoals al diegenen die in opstand komen tegen de wanverhoudingen van de markt. Maar het past om dit op een georganiseerde manier te doen. Alleen op deze voorwaarde zullen wij er in slagen dat er naar ons wordt geluisterd. En als de economie weer in de goede richting is gezet, volgt de rest vanzelf.

Bij de Nederlandse uitgave

Het gaat om de inhoud. Daarom beperkt deze uitgave zich tot de tekst zelf.

Om nader kennis te maken met de auteur verwijzen we naar [**www.fransvanderhoff.nl**](http://www.fransvanderhoff.nl). Zijn biografie, andere publicaties en verdere achtergrondinformatie zijn daar te vinden.

Wat betreft dit *Manifest van de Armen* is informatie en achtergrond te vinden op [**www.manifestvandearmen.nl**](http://www.manifestvandearmen.nl). We zullen daar ook reacties weergeven, inclusief aanvullende informatie en gedachtewisselingen.

Culemborg, 29 november 2010

Duizenden families op straat gegooid; hun huizen in beslag genomen; miljoenen werklozen; het crisisspook van 1929. Bankiers in het nauw gedreven; verantwoordelijken ten einde raad. Dat gebeurde in 2008.

Twee jaar later is de balans verbluffend: deze wereldwijde ramp die zou hebben moeten dienen om het economisch model te herzien, heeft helemaal niets veranderd!

Dat stelt Frans van der Hoff. Hij heeft te midden van de armsten een model van *rechtvaardige handel* uitgewerkt. Die postkapitalistische aanpak is fundamenteel sociaal en milieuvriendelijk. Het model is in de verste verte geen variant op het protestdenken. Door een nuchtere analyse van de economische crisis biedt het een duurzaam alternatief voor het huidige dominante economisch model.

Het gele boekje, zo noemt de Franse uitgever graag dit *Manifest van de Armen*. Zie: www.hetgeleboekje.nl

Meer over Frans van der Hoff (theoreticus van het gemeenschapsliberalisme, medeoprichter van het *Keurmerk Max Haveelaar*) is te lezen op de website www.fransvanderhoff.nl.

Hij is van 1939. Als zoon van een oorspronkelijk Friese familie, geworteld in de Brabantse Peel (De Rips), heeft hij de 'agriculture' met de paplepel ingegoten gekregen: met vele partijen en ieder een eigen belang, *samen* de kost verdienen in goede verhouding met de soms weerbarstige natuur. In Friesland gaat dat anders dan in Brabant, om maar niet te spreken over hoe anders het is in Mexico. En toch ook steeds hetzelfde.

Als priester-arbeider leeft hij al meer dan veertig jaar met vooral koffieboeren in Mexico. Hij heeft de *rechtvaardige handel* mee van de grond getild; is zelf nog steeds kleine boer, met hulp van burens. Gepromoveerd in de politieke economie en de theologie heeft hij gedokterd aan het enige geloofwaardige alternatief voor het kapitalisme, samengevat in dit Manifest van de Armen. Zie: www.manifestvandearmen.nl

ISBN 978-90-816547-1-5